

Keban ve Ergani Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni Yeğen Mehmed Efendi'nin Muhallefâtı

Fadimana Fidan

Dr. Öğr. Üyesi, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

ffidan@kmu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5613-2334>

MAKALE BİLGİSİ

Makale Türü Araştırma Makalesi

Geliş Tarihi 10.11.2022

Kabul Tarihi 13.12.2022

Yayın Tarihi 30.12.2022

Doi 10.52003/etut.2022.27

Erzurum Teknik Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi

ETÜT, Sayı: 5, Aralık, 2022, Erzurum/TÜRKİYE

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/etutdersgisi>

Muhallefat of Yegen Mehmed Efendi, Commissioner of Ottoman Imperial Mines of Keban and Ergani

Fadimana Fidan

Asst. Prof. Karamanoğlu Mehmetbey University, Faculty of Letter, Department of History

ffidan@kmu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0001-5613-2334>

ARTICLE INFORMATION

Article Types Research Article

Received Date 10.11.2022

Accepted Date 13.12.2022

Date Published 30.12.2022

Doi 10.52003/etut.2022.27

Atf-Citation: Fadimana Fidan, "Keban ve Ergani Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni Yeğen Mehmed Efendi'nin Muhallefati", *ETÜT*, Sayı: 5, Aralık 2022, s. 54-87.

Erzurum Technical University, Faculty of Letter, History Journal

ETUT, Issue: 5, December 2022, Erzurum/TURKEY

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/etutdersgisi>

Keban ve Ergani Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni Yeğen Mehmed Efendi'nin Muhallefâtı Fadimana FİDAN

Öz

Osmanlı Devleti altın, gümüş ve bakır cevherlerinin üretildiği Keban ve Ergani madenlerini 18. yüzyılın son çeyreğinde Ma'âdin-i Hümâyûn Emâneti adıyla bir araya getirdi ve bu emânetin bir emin tarafından idare edilmesine karar verdi. 1778'de ve 1780-1783 yılları arasında Ma'âdin-i Hümâyûn emînlerinden biri de Yeğen Mehmed Efendi'ydî. Yeğen Mehmed Efendi bu görevi sırasında Keban'da ikamet etti. Ölümünden sonra Keban, Ergani ve Tokat'taki malları müsâdere edilerek muhallefât defteri düzenlendi. Muhallefât defterinden Yeğen Mehmed Efendi'nin giyim, ev eşyaları, silah ve binit takımları, maden işlerinin bir yansıması olarak bakır işlemleri ile alacak konusu hakkında bilgi edinilmektedir. Buradan hareketle çalışma Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni Yeğen Mehmed Efendi'nin tespit edilen iş hayatı hakkında bilgi vermeye, sahip olduğu eşyalar merkezinde devleti temsil etmede hangi unsurlardan yararlandığı üzerine yorum getirmeye ve bu suretle bir maden emînini yakından tanımaya çalışmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Keban, Ergani, Maden, Emin, Yeğen Mehmed Efendi, Muhallefât.

Muhallefat of Yegen Mehmed Efendi, Commissioner of Ottoman Imperial Mines of Keban and Ergani

Abstract

In the last quarter of the 18th century, the Ottoman State decided to merge Keban and Ergani mines, which produced gold, silver, and copper, under the name Commission of Imperial Mines (*Ma'âdin-i Hümâyûn Emâneti*) to be administered by a commissioner (*emir*). One of the commissioners was Yeğen Mehmed Efendi, who officiated in 1778 and between 1780-1783. Yeğen Mehmed Efendi resided in Keban during his term in office. Upon his death, his properties in Keban, Ergani, and Tokat were seized, and a muhallefat register was drawn up. This register provides information about Yeğen Mehmed Efendi's clothing, household goods, weapons and riding gear, copper production data as part of his mining operations, and receivables. Based on this information, the present study tries to shed light on the work life of Imperial Mines Commissioner Yeğen Mehmed Efendi, to make comments on the materials, his possessions, which he used to represent the State, and, thus, to get to know a mine commissioner closely.

Keywords: Ottoman Empire, Keban, Ergani, Mine, Emin, Yeğen Mehmed Efendi, Muhallefât.

Giriş

Osmanlı Devleti kuruluş yıllarından itibaren madenlerin çalışmasını sivil, askerî ve ekonomik ihtiyaçların karşılanmasındaki rolleri nedeniyle çok büyük önem atfetmekteydi. Bu minvalde fetih hareketleriyle ele geçirilen altın ve gümüş madenleri ülkenin para ihtiyacının karşılanmasına katkı sağladığı gibi kurşun, kalay, demir ve bakır üretimi yapan madenler askerî ve sivil ihtiyaçların giderilmesinde devletin gücünü artırmaktaydı¹. Keban ve Ergani madenlerinde çıkan altın, gümüş ve bakır madenleri devletin önemli gelir kaynaklarındandı². Osmanlı Devleti özellikle altın ve gümüş üretimi yapan madenleri mukataa³ olarak örgütlemişti ve maden mukataalarını emânet, iltizam ve ihale yolu gibi farklı şekillerde işletmekteydi⁴. Osmanlı Devleti diğer pek çok madende olduğu gibi Keban ve Ergani madenlerini de genellikle emânet usulüyle idare etti⁵. Bu usulde, madenlere bir emin⁶ tayin edilmekte, yanlarına kâtip ve tartıcı gönderilmekteydi⁷. Keban ve Ergani madenleri 1716 senesinde Gümüşhane Voyvodalığı Mukataası içinde yer almaktaydı ve bu madenler Gümüşhane maden emininin atadığı ayrı ayrı vekiller aracılığı ile idare edilmekteydi⁸. 1736 senesinde Keban, Ergani, Gümüşhane, Espiye ve başka madenlerden oluşan maden emâneti Darphâne-i Âmire'ye bağlanarak Darphâne emîni tarafından atanan vekillerle idare olunmaya başlandı⁹. 1740 senesinde Gümüşhane maden mukataasından ayrılarak doğrudan Darphâne Âmire'ye bağlanan

¹ Fahrettin Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997, s. 1-3; Halil Sahillioğlu, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *Ortaoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi*, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar Özel Sayısı, 1978, s. 4; Rhoads Murphey, "Mineral Exploitation in the Ottoman Empire", *The Encyclopaedia of İslam*, vol: 5, Leiden 1986, s. 974; Erdem Saka, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bakır Madenleri (1453-1789)", *Journal of Universal History Studies (JUHS)*, 2/2, 2019, s. 224.

² Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 2-3.

³ Osmanlı Devleti'nde mukataa terimi "hazineye ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş birer mali birim"i ifade etmektedir. Mehmet Genç, "Mukataa", *TDVİA*, c. 31, Ankara 2020, s. 129.

⁴ Murphey, "Mineral Exploitation in the Ottoman Empire", s. 974.

⁵ Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 11-12. 1724-1730 yılları arasında Keban, Ergani, Gümüşhane ve Espiye madenlerinin bağlı olduğu Gümüşhane mukataası malikâne olarak Mehmed Kethüda adlı birine verilmişti. Ömerül Faruk Bölükbaşı, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013, s. 76.

⁶ Kendisinden istenilen herhangi bir görevi yerine getirmek üzere güvenilir kişilerden seçilerek görevlendirilen eminler Osmanlı Devleti'nde pek çok hizmeti yerine getirmekteydi. Matbah, darphâne, ıstabl, baruthâne, tersâne gibi birçok kurumun işlerinin yürütülmesinde eminler sorumluydu. Halil Sahillioğlu, "Emîn", *TDVİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 111.

⁷ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2/1, Ankara 1943, s. 124.

⁸ Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 13.

⁹ Bölükbaşı, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, s. 76-77.

Keban ve Ergani madenleri bazen ayrı emînlerle bazen de tek bir emîn tarafından idare edildi¹⁰. Devlet, Keban ve Ergani madenlerini 1775'lerde idarî açıdan birleştirdi ve Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti¹¹ ismiyle yeni bir malî birim oluşturdu¹². Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti, Darphâne-i Âmire'den görevlendirilen bir emîn tarafından yönetildi. Yönetim merkezleri Keban olan emînler emânete bağlı diğer madenleri buradan atadıkları vekilleri aracılığı ile idare ederdi¹³. Bu idareleri sırasında kendilerine maden işlerinde kullanılmak üzere sermaye verildi. Sermayenin bir kısmı bazı mukataa gelirlerinden oluşurdu. Osmanlı Devleti'nin bu sermaye ile maden emîninden beklediği bol ve sürekli üretim yapılmasının sağlanması, üretilen madenden miri hisse dışında kalan cevherin devlet adına satın alınmasıydı. Ayrıca emîn bu sermayeden madenlerde kalıcı yatırımlar yapar, madenin çıkarılması ve işlenmesi esnasında ihtiyacı olanlara avans verir, madenin işlenmesi için gereken yakıt malzemelerini temin ederdi¹⁴.

Emânetin çok geniş bir mukataayı içine alması emînin bazı özelliklere sahip olmasını gerektirirdi. Özellikle büyük bir mukataayı idare edebilecek derecede güvenilir ve iktidar sahibi olması, maden işlerinden anlaması, bölgenin özelliklerini ve geleneklerini bilmesi, gösterişli ve nüfuz sahibi olması aranan şartlardandı. Madenlerden bol ürün alınmasını sağlayan ve ahali ile ilişkileri iyi olan maden emîni görevine "ibka" edilmekteydi. Emînlerin görev süreleri her yılın Mart ayı başı ile

¹⁰ Sabit Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Emînleri ve Keban Kaymakamları*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2014, s. 92.

¹¹ Ma'adin-i Hümâyûn Emâneti'ne kısa süreliğine işletilmiş madenlerin dışında genel itibari ile bağlı olanlar; Keban, Ergani, Uyum, Tevfik, Elbistan madenleriydi. Madenlerin işleyebilmesi için pek çok kaza ve sancağın madenlere kütük ve kömür temin etme, yine bu ihtiyaçların giderilmesi için bedel ve madenin sermayesi için vergi verme mükellefiyetinde olarak aynı ve nakdî yükümlülüğü vardı. Farklı zamanlarda bu emânete bağlı olan yerler güney-kuzey istikametinde Siverek'ten Gürcaniş'e, doğu-batı istikametinde Palu'dan Malatya'ya kadardı. Yeğen Mehmed Efendi'nin ikinci maden emînliği görevine başladığı sıralarda emânete bağlı yerler Erzincan, Gürcaniş, Kuruçay, Kemah, Eğin, Çarsancak, Arapkir sancağı, Palu, Harput, Keban, Ebu Tahir, Ergani, Çüngüş, Çermik, Gerger, Kahta ve Hekimhan kazalarıydı. Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 20-27; Fahrettin Tızlak, "Ma'adin-i Hümâyûn Emanetinin Osmanlı İdarî Düzenindeki Yeri (1775-1867)", *XII. Türk Tarih Kongresi (Ayrı Basım)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 938; Fahrettin Tızlak, "XVIII. Yüzyıl Sonu ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, c.1, 23-25 Mayıs, Elazığ 2013, s. 354.

¹² Tızlak, "XVIII. Yüzyıl Sonu ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri", s. 350.

¹³ Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 82-83; Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Emînleri ve Keban Kaymakamları*, s. 92.

¹⁴ Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 12; Hasan Yüksel, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri-1776-1794 Tarihli Maden Emîni Defteri*, Dilek Matbaası, Sivas 1997, s. XXIV-XXV.

Şubat ayı sonu olarak genellikle bir yıldır. Hâcegân-ı divân-ı hümâyûn, dergâh-ı âlî kapıcıbaşları, dergâh-ı âlî gediklileri, mirahor-ı evvel ve vezirlerden¹⁵ seçilen eminler “ber-vech-i istiklâl” ve “ber-vech-i serbestiyet” üzere hareket etme yetkisine sahiptiler. Bu şekilde maden eminleri; madenciler ve ahaliler arasında vuku bulan davalara bakmak, suçundan dolayı ceza alan kişinin cezasını tertip etmek, maden bölgesindeki bütün vergileri toplamak gibi yetkilerle donatıldı. Devlet, bu yetkilerle eminleri emânet dâhilindeki madenlerin her yönden bağımsız yöneticisi konumuna getirmekte, dışarıdan ve içeriden gelebilecek müdahalelerin önüne geçmeye çalışarak madenin düzenli üretim yapmasını sağlamak istemekteydi¹⁶. Darphâne tarafından bir yıllığına atanmaları, gerektiğinde merkezden denetlenmeleri ve kadınlara yüklenen çeşitli fonksiyonlar eminlerin bu yetkilerini suiistimal etmelerinin önüne geçmekteydi¹⁷.

Çalışma devletin cevher üretimine çok dikkat ettiği Keban ve Ergani Ma'âdin-i Hümâyûn'unun idarecisi olan Yeğen Mehmed Efendi'ye odaklanmaktadır. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu'daki madenlerinin işletme tarzları ve teşkilatları, madenlerden ne kadar ürün elde edildiği pek çok araştırmanın konusunu oluşturmuş¹⁸, ancak madenleri yönetenlerin hayatlarıyla ilgili çalışmalar sınırlı sayıda kalmıştır¹⁹. Bununla birlikte Keban ve Ergani madenlerini yönetenlerin görev

¹⁵ Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 57-58, 60

¹⁶ Ali Aslan, “Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi II”, *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S. 47, 1989, s. 64; Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 37-46; Hamit Şafakçı, *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013, s. 88, 91.

¹⁷ Aslan, “Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi II”, s. 65-66.

¹⁸ Maden çalışmalarıyla ilgili olarak Türkçe yapılmış çalışmaların bir listesi için bk. Melek Sarı Güven, “Osmanlı Devleti'nde Madenler, Madencilik ve Madenlerin İşletilmesi” Konularında Yayımlanmış Türkçe Çalışmalar Bibliyografyası (1931-2019)”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 21, 2019, s. 341-360. Bu makalede yer almayan çalışmalar da vardır. Örneğin bk. Eyüp Kul, “1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı”, *Belleten*, 80/288, 2016, s. 395-410; Eyüp Kul, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçitrın Sancaklarında Madencilik (Üsküp Nezareti, Lonik Kuyucuları ve Lonik Bedeli)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2019.

¹⁹ Bir dönem maden eminliği yapmış devlet adamlarıyla ilgili yapılan çalışmalar için bk. Kürşat Çelik, “Hafız Mustafa Paşa Vakfiyesi”, *Turkish Studies*, 9/4, 2014, s. 1261-1272; Yaşar Öcal, “Çaparzade (Çapanoğlu) Süleyman Bey'in İdaresindeki Maden İşletmeleri”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, c. I, 05-07 Mayıs 2016, ed. Kadir Özköse, Bozok Üniversite Yayınları, Yozgat 2016, s. 374-391; Murat Alanoğlu, “18. Yüzyılda Hayırsver Bir Osmanlı Veziri: Hâfız Mustafa Paşa'nın Elazığ ve Malatya Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, 48, 2017, s. 123-135; Murat Alanoğlu, “Arapgir Hâfiziye (İspanakçı) Medreseleri ve Kütüphanesi”, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 3/3, Aralık 2017, 27-45; Adnan Tüzen, “Gümüşhane Maden Emîni Sadullah Efendi'nin Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, 49, 2018, s. 85-111; Selda Yıldırım-İsmail Aytaç, “Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Keban'da Yaptığı Konak Hamamı”, *Vakıflar Dergisi*, 55, 2021, s. 157-170.

ve sorumlulukları ile görevlerinde iken yaptıkları faaliyetler hakkında bilgiler bulunmaktadır²⁰. Ma'âdin-i Hümâyûn Emîni Yeğen Mehmed Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgilere ise muhallefât defteri ve devletle olan yazışmalarından ulaşılabilmektedir. Sabit Bilgin'in "Keban Maden Eminleri ve Keban Kaymakamları" adlı çalışmasında Yeğen Mehmed Efendi'nin muhallefâtından yazarın ifadesiyle "ilgi çekici" olanlar ile Keban ve yöresindeki bazı alacaklar sıralanmıştır²¹. Ele aldığımız çalışma Yeğen Mehmed Efendi'nin muhallefâtı ve muhallefâtının müsâdere sürecini daha detaylı ele almaktadır. Nitekim Osmanlı Arşivi'nde Yeğen Mehmed adına düzenlenmiş üç muhallefât defteri bulunmaktadır. Bunlardan ilki D.BŞM.MHF.d 12892 numaralı muhallefât defteridir²². Bu defter Keban ve Ergani'de bulunan özel eşyalarından hayvanlarına, alacaklarından nakit paralarına kadar detaylı bir mal varlığı dökümü sunmakta, maden emînliği süresince Ergani madeninden elde edilen bakır hakkında bilgi vermektedir. Bu defterden başka D.BŞM.MHF.d 12894 numaralı fûruht defterinde mahallinde müzayedeye çıkarılarak satılmış eşyaları ve hayvanları bulunmaktadır²³. D.BŞM.MHF.d 12895 numaralı defterde ise Yeğen Mehmed Efendi'nin alacakları kaydedilmiştir²⁴. Bu haliyle çalışma müsâdere sürecinde tutulan kayıtlardan ve muhallefât defterlerinden yararlanarak maden tarihi çalışmalarına katkı yapmayı, Yeğen Mehmed Efendi'nin gündelik hayatında kullandığı eşyalardan yola çıkarak devleti nasıl temsil ettiği ve yaşam tarzı hakkında fikir vermeyi amaçlamaktadır.

1.Yeğen Mehmed Efendi'nin Ma'âdin-i Hümâyûn Emînliği

Ailesi ve maden emînliği öncesi hayatı ile ilgili bilgi tespit edemediğimiz Yeğen Mehmed Efendi 1777 senesinin muhtemelen son ayında atandığı maden emînliği

²⁰ Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 57 vd; Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 36-223. Bu çalışmanın büyük bir bölümü 18. yüzyılın başlarından 19. yüzyılın ortalarına kadar görev yapmış Keban maden emînlerinin tespit edilen hayatlarına ve faaliyetlerine ayrılmıştır.

²¹ Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 113-116.

²² Defter 4-20 sayfa aralığında bulunmakta olup 19. sayfası boştur. *BOA*, D.BŞM.MHF. 12892, s. 4-20, 23 Za. 1197 (20 Ekim 1783).

²³ Defter 4-15 sayfa aralığında bulunup 15. sayfası boştur. *BOA*, D.BŞM.MHF.d. 12894, 11 M. 1198 (6 Aralık 1783). Fûruht defterleri, mübâşirin bizzat görerek ve tarif ederek tuttuğu muhallefât defterindeki bazı eşyaların mahallinde satılmasından sonra oluşturulan defterlerdir. Devlet her iki defteri de kontrol ederek mübâşirin doğruluğunu test etmekte, müsâdere sürecini kontrol altında tutmaktadır. Cahit Telci, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2, 2007, s. 163-164.

²⁴ Defter 2-4 sayfa aralığındadır. *BOA*, D.BŞM.MHF.d. 12895, 15 R. 1198 (8 Mart 1784).

görevini 1778 senesinin sonuna kadar devam ettirdi²⁵. Bir yıl süren iradesinin ardından H.1192 ve 1193 (M.1778/1779-1779/1780) senelerinde Halep muhassılı²⁶ oldu²⁷. 1780 yılından vefatına değin masraf-ı şehriyârî payesiyle²⁸ Divân-ı Hümâyûn hâcegânından²⁹ Yeğen Mehmed Efendi Darphâne-i Âmire nazırı tarafından Ma'adin-i Hümâyûn eminliğine üç yıllığına görevlendirildi. Bol miktarda cevher üretilmesi, madenlere kimsenin müdahale etmemesi, madencileri ve reayayı korunması istenerek bu görevine 1781 ve 1782'de yeniden atandı³⁰. Bu zaman zarfında çeşitli mukataaların gelirlerini sermaye olarak kullandığı³¹ gibi Darphâne-i Âmire'den de kendisine para gönderildi. Nitekim Darphâne-i Âmire, maden işlerinin sürekliliği için maden eminlerine peşin ve taksitli olarak para vermekteydi³². Örneğin 1763 senesinde Keban ve Ergani madenleri emîni Kapıcıbaşı Mustafa Ağa'ya her iki maden için sermaye olarak 574.067,5 kuruşun bir kısmının peşin bir kısmının emînin Darphâne'ye altın ve gümüş gönderdikçe verilmesi kararlaştırıldı. Yine 1769 senesinde Hafız Mustafa Paşa'ya bir milyon kuruştan fazla sermaye

²⁵ BOA, C. DRB. 15/747/3, 18 Z. 1192 (7 Ocak 1779). Bu belgede Yeğen Mehmed Efendi'nin 27 Za. 1191 (27 Aralık 1777) tarihinde Keban ve Ergani madenleri emîni olduğu bildirilmekte olup yine aynı belgenin 5. görüntüsünde yer alan 27 Z. 1192 (16 Ocak 1779) tarihli bilgide eski maden emîni olduğu ifade edilmektedir. Yerine atanan Mehmed Emin Efendi'nin 17 Aralık 1778 tarihinde yeni emîni olarak kaydedilmesi (BOA, C.DRB. 45/2238, 27 Za. 1192 (17 Aralık 1778)) bilgisinden hareketle Yeğen Mehmed'in ilk maden emînliğinde bir yıl görevde kaldığını söyleyebiliriz. Yeğen Mehmed Efendi'nin bu dönemdeki birkaç işiyle ilgili bk. BOA, C.DRB. 65/3277, 4 R. 1192 (2 Mayıs 1778); BOA, C.DRB. 57/2812, 26 Ca. 1192 (22 Haziran 1778).

²⁶ Muhassıl, Osmanlı Devleti'nde çeşitli vergilerin tarh ve tahsilinde görev yapan vazifeliye verilen isimdir. Unvan ve yetkileri dönemlere göre değişiklik gösteren muhassılların idarî görevler de aldıkları malumdur. 17. yüzyılda tımar ve zeametlerin bir kısmının malikâne haline getirildiği Anadolu'da ve Rumeli'deki bazı sancakların gelirlerini toplamışlar ve idarelerinden sorumlu olmuşlardır. Yücel Özkaya-Ali Akyıldız, "Muhassıl", *TDVİA*, c. 31, Ankara 2020, s. 18.

²⁷ BOA, AE.SABH.I. 144/9711, 3 L. 1194 (2 Ekim 1780); BOA, D.BŞM.MHF. 73/46, 29. Z. 1198 (13 Kasım 1784).

²⁸ BOA, TS.MA.e. 4/22 (Tarihsiz).

²⁹ Hâcegân ifadesi Osmanlı bürokrasisinde Divân-ı Hümâyûn kâtiplerini ifade etmekte olup 18. yüzyılda Bâb-ı Âsafî, maliye ve kapıkulu ocaklarının ileri gelen kâtiplerini de içine alarak geniş bir kâtip zümresine işaret etmiştir. Hâcegânlık zamanla pâyeye olarak verilmiş, birçok memur, vezirlerin divan kâtipleri, taşrada yüksek rütbeli kâtipler bu unvanla anılmıştır. Derecelerine göre dört gruba ayrılan hâcegânlardan masraf-ı şehriyârî kâtipleri üçüncü grupta yer almaktadır. Mehmet İpşirli, "Hâcegân", *TDVİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 430-431.

³⁰ BOA, AE. SABH.I. 315/21169, 11 S. 1196 (26 Ocak 1782); BOA, AE.SABH.I. 315/21177, 6 S. 1196 (21 Ocak 1782); BOA, C.DRB. 48/2389/1, 5 Z. 1194 (2 Aralık 1780); BOA, C.DRB. 48/2394/2, 5 Z. 1194 (2 Aralık 1780).

³¹ Örneğin, Ergani madeni mülhakatından *mukâtaa-i Ergani ve Kehriz, mukâtaa-i boyahâne ve bâc-ı bâzâr-ı ma'denin* senelik toplamda 5.098 kuruş 40 akçe yapan mal gelirini göreve atandığında madenler sermayesi için irad kaydedilmesi şartıyla zapt etmesi emredildi. BOA, C.DRB. 48/2389/1, 5 Z. 1194 (2 Aralık 1780); BOA, AE. SABH.I. 315/21169, 11 S. 1196 (26 Ocak 1782).

³² Bölükbaşı, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, s. 81.

verildi³³. 1780 yılında Yeğen Mehmed Efendi'ye madenlerden çıkarılan gümüş ve altının satın alınması için nakden 100.000 kuruş gönderildi³⁴. Muhtemelen daha sonra gönderilenlerle bu miktar artmıştı. Öyle ki Yeğen Mehmed Efendi vefat ettiğinde Darphâne-i Âmire'ye sermaye borcu 600 bin kuruştan fazlaydı³⁵.

Yeğen Mehmed Efendi kendisine gönderilen “zer ve sîm” sermayesinin bir kısmını madenlerin ihtiyaçları için kullandı. Örneğin Malatya Sancağı dâhilinde bulunan Şiro madeninin çalışması, hafriyat işleri, fırınların kurulması, cevherin çıkarılması ve çeşitli ihtiyaçlar için kendisinde olan sermayeden harcamak üzere devletten izin istedi, bu isteği sermayeden gereğinden fazla harcamamak üzere kabul gördü. Daha önce de Şiro ve Gerger kazaları arasında bulunan Canes, Netri ve Babek köylerinde ortaya çıkan madenlerin ihtiyaçlarının eminin sermayesinden karşılaması aynı şartla kabul edilmişti³⁶. Eminin kendisinde olan maden sermayesinden harcama yapması örneği Palu kazası Hoşuş³⁷ köyünde çıkan gümüş ve altın madeninin çalıştırılması³⁸ ve Uyum madeninden çıkarılacak gümüş için harcama yapması esnasında da gerçekleşti³⁹.

Yeğen Mehmed Efendi'nin kendisinde olan sermayeden âyanlara para verdiği de görülmektedir. Örneğin 1778 senesinde Keban madeni sermayesinden 12.444 kuruşu Harput âyanlarından Genç Osman, Hacı İbrahim, Numan, Eyyub, Şeyh Hacılı Hüseyin ve Osman'a senet karşılığında verdiyse de azlinden sonra yerine gelen Mehmed Emin bunu tahsil etmekte zorlandı⁴⁰. Nitekim halef-selef ilişkisinde eminler eski eminin ödenmesi mümkün borçlarını kendi hesapları gibi kabul edip toplayabilir veyahut halef selefın borçlarını kabul etmeyebilir ve borçlar eski eminin

³³ Bölükbaşı, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, s. 81/dipnot 53-54.

³⁴ BOA, C.DRB. 23/1127, 4 Za. 1194 (1 Kasım 1780). 1782 senesinde Keban madeni hasılatından Darphâne-i Âmire'ye gönderilen saf gümüş miktarı 88.120 dirhemdi. BOA, C.DRB. 42/2079, 29. Z. 1196 (5 Aralık 1782).

³⁵ BOA, D.BŞM.MHF. 71/14/1, 8 Za. 1197 (5 Ekim 1783).

³⁶ BOA, C.DRB. 64/3156, 24 Ca. 1196 (7 Mayıs 1782). Şiro ve Gerger, Kahta, Cubaş kazalarında yeni mağaralar açılıp burada inşa edilmiş fırınlarda gümüş ve altının işlenerek İstanbul'a gönderilmesi için 1770'li yılların sonlarında emir verilmişti. Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 22.

³⁷ Fahrettin Tızlak bu madenin Huşin madeni olduğunu ifade etmektedir. Fahrettin Tızlak, “XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Palu'da Madencilik Faaliyetleri”, *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, c. II, 11-13 Ekim 2018, Elâzığ, s. 73.

Okuduğumuz belgede köyün ismi olarak geçmektedir. BOA, C.DRB. 65/3238/1, 18 Ca. 1196 (1 Mayıs 1782).

³⁸ BOA, C.DRB. 65/3238/2, 24 Ca. 1196 (7 Mayıs 1782).

³⁹ Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 111-112.

⁴⁰ BOA, AE.SABH.I. 343/23940/2, 27. B. 1193 (8 Ağustos 1779).

üzerinde kalırdı. Ancak bu borçları toplama görevini yine yeni emin yapardı. Bu suretle hesaplar görülüp devir teslim işlemleri yapılırdı⁴¹. Maden sermayesinin toplanamaması durumunda, maden emînlerinden Mustafa Paşa ve Abdülbaki Efendi'nin alacağı olan Çarsancak eski voyvodası Osman'da olduğu gibi, borçlunun malları müsâdere edilerek alacağın tahsil edilmesi yoluna gidilebilmekteydi⁴².

Yeğen Mehmed Efendi her iki emînliği boyunca kendisine verilen sermayeyi aktif bir şekilde kullandığı gibi aşiretlerin ve Palu⁴³ hâkimlerinin devletin emirlerine karşı gelmeleriyle ve kömür temininde çıkardıkları sıkıntılarla⁴⁴, eski paraların tedavülden çekilmesi işleriyle ve devlete borçlu olanların mallarının müsâdere edilmesiyle de ilgilendi⁴⁵. 1783 senesinde maden emîni olduysa da Mayıs ayında devlet, Yeğen Mehmed Efendi'nin vefat ettiği bilgisine sahipti⁴⁶. Zira 1783 senesinde bu görev kendisine verilmiş ve birkaç ay bu görevde kalmış olmasına rağmen vefat haberinin devlete ulaşmasıyla yerine kethüdası Abdulvehhab'ın yine Mehmed Efendi'nin payesiyle atanması istenmişti⁴⁷. Nitekim paye emînin nüfuzunu takviye etmekle bölgede daha güçlü olmasını sağlamaktaydı⁴⁸.

⁴¹ Aslan, "Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi II", s. 64.

⁴² BOA, C.DRB. 65/3277, 4. R. 1192 (2 Mayıs 1778).

⁴³ Bugün Elazığ ilinin sınırları içinde bulunan Palu, hükümet sancak statüsünde Yavuz Sultan Selim zamanından itibaren Cemşid Bey ve onun soyundan gelenlere verilmiştir. Ancak Ma'adin-i Hümayûn Emâneti'nin kurulmasıyla daha öncesinden Diyarbekir eyaletine bağlı olan Palu hükümetine hâkim atamalarında maden emînlerinin söz sahibi olmaları ve bir yıllık süre ile atanmaları eskiden beridir kayd-ı hayat ile kendilerine verilen yönetme hakkını ellerinden almakta, devletin müdahalesine açık hale getirmekteydi. Üstelik sadece Palu değil Eğil ve Çermik beyleri de bu mesele yüzünden malzeme tedarikinde sıkıntı çıkarmaktaydı. Buna karşılık devlet, madenin işlemesine sıkıntı çıkarılmaması için gerekirse yurtluk-ocaklık statülerinin kaldırılacağını bildirmişti. Mehmet Ali Ünal, "XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti", *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. III, 5-9 Eylül 1990, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s.1071-1096; Murat Alanoğlu, *Erken Modern Dönem Osmanlı Taşrasında Farklılıkların Yönetimi-Palu Hükümeti (1515-1850)*, Sonçağ Akademi, Ankara 2022, s. 283-285. Yurtluk-ocaklık ve hükümet sancaklar için bk. Orhan Kılıç, "Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler", *OTAM*, 10/10, 1999, s. 119-137.

⁴⁴ Çarsancak eski voyvodası Abdullah, devlete olan 93 kese borcunu ödememek için firar ederek Palu eski hâkimi Burhan Bey'in yanına sığınmıştı. Maden emîni her ne kadar Burhan Bey'den Abdullah'ı istemişse de hâkim, voyvodayı vermemekte ısrarcı davranmıştı. Ancak devletin daha önce gönderdiği emirde Abdullah'ı himaye edenlerin 70.000 kuruş para cezasına çarptırılacağı ifade edilmekteydi. Hal böyle olunca maden emîni devletten Burhan Bey'in yükümlü olduğu kömür bedeli haricinde hem 70.000 kuruşu ödemesini hem de Rumkale'ye kalebedilmesini, Abdullah'ın borcunun da mallarının akrabalarına satılarak tahsil edilmesini istemişti. Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Emînleri ve Keban Kaymakamları*, s. 114.

⁴⁵ Sabit Bilgin her iki emînliği döneminde de gerçekleştirdiği faaliyetleri hakkında Osmanlı Arşivi'ne yansıyan belgelerin özetlerini vermiştir. Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Emînleri ve Keban Kaymakamları*, s. 99-102, 107-113.

⁴⁶ BOA, C.ML. 88/4027, Gurre-i C. 1197 (4 Mayıs 1783).

⁴⁷ BOA, TS.MA.e. 803/43, 29 Z. 1197 (25 Kasım 1783); BOA, TS.MA.e. 4/22.

⁴⁸ Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Emînleri ve Keban Kaymakamları*, s. 167.

2. Yeğen Mehmed Efendi'nin Muhallefâtının Müsâdere Süreci

Osmanlı kaynaklarında tereke, metrukât gibi isimlerle de anılan muhallefât ölen kişilerin geride bıraktıkları malları için kullanılan bir kelimedir. Her ne kadar bu kelimeler birbirinin yerini tutsa ve içerik açısından benzerlik gösterse de kişilerin mal dökümlerinin yer aldığı tereke/muhallefât defterlerini tutan makamlar ile bu defterlerin hazırlanış nedenleri farklıdır. Bu şekilde iki tür tereke defterinden söz etmek mümkündür. Birinci tür tereke defterleri kadıların tuttuğu, şer'î hukukun tatbik edildiği, ölen kişilerin terekelerinden oluşmaktadır. Merkez maliye bürolarında tutulan ikinci tür tereke defterleriyle muhteva açısından benzer özelliklere sahiptir. Zira tereke defterlerinde şahsın sahip olduğu mal varlığı listelerinde yer alan ev eşyaları, hayvanlar, ticarethaneler, çiftlikler, akarlar, borçlar, alacaklar gibi zengin içerik her ikisinde de bulunmaktadır. Ancak kadı sicillerinde bulunan tereke defterleri miras taksiminde sıkıntı yaşayan veyahut alacaklıların haklarını istemesinden dolayı kadıya başvurularak oluşturulmuş defterler iken ikinci tür tereke defterleri, devletin inisiyatifinde olarak müsâdere sonrası ortaya çıkmış defterlerdir⁴⁹. Çalışmada kullanılan defter ikinci tür tasnife girendir. Müsâdere ise devletin bir şahsın mal varlığına el koyması olup Osmanlı Devleti çeşitli gerekçelerle kuruluştan Tanzimat Fermanı'na (1839) kadar devlet yönetiminde söz sahibi olanlar ile çeşitli devlet görevlilerinin katledilmesi, azledilmesi veyahut eceliyle ölmesi sonrasında mallarına el koymuştur⁵⁰. Şahısların ihanet ve isyan etmesi, devlet malını zimmetine geçirmesi, devlet emirlerine karşı gelmesi, halka eziyet etmesi, toplumda servetiyle tanınması⁵¹ ve devlete borçlu olması bu gerekçelerdendir⁵². Devlete borcu

⁴⁹ Defterlerdeki bu iki ayrım için bk. Christoph K. Neumann, "Birey Olmanın Alameti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 8/248, 2009, s. 12-13; Fatih Bozkurt, "Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22, 2013, s. 193-194. Tereke defterlerinin içerikleri için bk. Halil İnalçık, "15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtima'î Tarihi Kaynakları", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 1954, s. 52, 54; Ömer Lütfi Barkan, "Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)", *Belgeler*, III/5-6, 1966, s. 1-2; Tahsin Özcan, "Muhallefât", *TDVİA*, c. 30, Ankara 2020, s. 405-406. Muhallefât kayıtlarının önemi için bk. Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhallefâtı: Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kôr İsmail-oğlu Hüseyin (Müsâdere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)", *Bellekten*, XLI/161, 1977, s. 41-78.

⁵⁰ Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı İmparatorluğunda Müsâdere", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 49, 1987, s. 100; Cengiz Tomar, "Müsâdere", *TDVİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 65; Tuncay Ögün, "Müsâdere", *TDVİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 67-68.

⁵¹ Telci, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefât ve Müsâdere Süreci", s. 148-149.

⁵² Neumann, "Birey Olmanın Alameti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar", s. 13.

dolayısıyla malları müsâdere edilenler arasında çeşitli bölgelerde görev yapan maden emînleri de bulunmaktadır⁵³. Onlardan biri olan Yeğen Mehmed Efendi 1783 yılında vefat ettiğinde⁵⁴ devlet, üzerinde çok yüklü maden sermayesi bulunduğundan mallarını borcuna karşılık göstererek müsâdere edilmesini emretti. Maden emîninin mallarının müsâderesi için mübâşir olarak eski Sadrazam Halil Hamid Paşa'nın mühürdarı el-Hâc Yusuf Efendi⁵⁵ görevlendirildi⁵⁶. Yusuf Efendi, Yeğen Mehmed Efendi'nin Darphâne-i Âmire'ye olan borcu karşılığında⁵⁷ hem Tokat'ta⁵⁸ hem Keban'da hem de Ergani'de bulunan mallarının tespiti için uğraştı⁵⁹.

Yeğen Mehmed Efendi vefat ettiğinde Keban sarayındaki hazine odası, kaldığı oda ve diğer eşya bulunan odalar el-müvellâ-hilâfe⁶⁰ es-Seyyid Mehmed Sadık ve Keban serdarı tarafından mühürlendi. Daha sonra bu mühürler Mübâşir el-Hâc Yusuf

⁵³ Şafakçı, *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, s. 340 ve dipnot 746.

⁵⁴ Sabit Bilgin, Mehmed Efendi'nin mezarının Keban'da eski Kalhane'deki küçük türbede olabileceğini ifade etmektedir. Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Emînleri ve Keban Kaymakamları*, s. 116.

⁵⁵ Yusuf Efendi daha sonra Keban ve Ergani Ma'âdin-i Hümâyûn'un emînliğini yapacak olan Yusuf Ziyâ Paşa'dır. Bu göreve gelmeden evvel 1779 senesinde Maden Emîni Mehmed Emîn'in mühürdarlığını yaptı ve ondan sonra bu görevini Yeğen Mehmed zamanında da sürdürdü. Bölgeyi tanınması dolayısıyla Yeğen Mehmed Efendi'nin muhallefâtının tespiti görevi kendisine verildi. Yusuf Ziya Paşa için bk. Kemal Beydilli, "Yüsuf Ziyâ Paşa", *TDVİA*, C. 44, s. 34-37; Selda Yıldırım, *Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırılmış Olduğu Eserler*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018; Neslihan Sansar, *Yusuf Ziya Paşa (Siyasi ve Askeri Faaliyetleri)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman 2019.

⁵⁶ *BOA*, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 4; *BOA*, C.DRB. 36/1763/1, 2 Ra. 1200 (3 Ocak 1786).

⁵⁷ *BOA*, C.DRB. 36/1763/1.

⁵⁸ *BOA*, AE.SABH.I. 315/21192, Evâhir-i S. 1198 (Aralık 1783). Ergani'den çıkarılan ham bakırın beşte biri miri için yani devlet için ayrılmaktaydı. Geri kalan üçte birini ihtiyaç halinde devlet satın alır, üçte ikisi de rayiç fiyat üzerinden tüccara satılırdı. Öyle ki Ergani'den gelen bakır Tokat'ta bulunan kalhanelerde tasfiyeden geçtikten sonra üretilen saf bakırın bir kısmı İstanbul'a gönderilmekte, bir kısmı Tokat'ta işlenmekte, bir kısmı da başka bölgelere gönderilmek üzere tüccara teslim edilmekteydi. Ancak bakırın çıkarılması ve işlenerek gerekli yerlere gönderilmesi süreci sermayenin zamanında gelmemesi, nakliye konusunda aşiretlerin yaşattığı sıkıntılar yüzünden uzayabilmekteydi. Detaylı bilgi için bk. Mehmet Beşirli, "Tokat Bakır Kalhânesi'nde Tasfiye İşlemleri ve İstanbul'a Sevkiyat (1793-1840)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, 2004, s. 9-39; Mehmet Genç, "17.-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat", *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2009, s. 288-289.

⁵⁹ *BOA*, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 4.

⁶⁰ Kadı tarafından bir işin halli için görevlendirilen salâhiyetli kimse veyahut kadı naibi ve vekili anlamlarında kullanılabilir. Hilal Aydemir, *Harput ve Mamuretülaziz Vakfiyeleri Envanteri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019, s. 12. Burada da Keban naibini nitelemek için kullanılmıştır. *BOA*, D. BŞM. MHF. 69/60, 29. Z. 1196 (5 Aralık 1782). Parantez içinde yer alan tarih Osmanlı Arşivi arama sisteminde belgeye verilen tarihtir ve bu tarih yanlıştır. Nitekim belgedeki bilgiler Yeğen Mehmed Efendi'nin ölüm tarihinden sonrasına aittir.

Efendi, Maden Emini Abdulvehhab Efendi, Keban serdari ve naibi tarafından müfredat defteri hazırlamak üzere açıldı⁶¹. Bu odaların dışında *hâric ez-mühür* olan matbah, hademe odalarıyla kahveci ve kilerci odalarındaki eşyalar da muhallefât müfredat defterine kaydedildi⁶². Bu defterde Yeğen Mehmed Efendi'nin Keban ve Ergani'de bulunan malları 852 kalem olarak sıralanmıştır. Bunun büyük çoğunluğu Keban'da devlet görevlilerinin ikamet ettiği sarayda bulunan eşyalara aittir. Zira Yeğen Mehmed Efendi'nin hazine odası ve kaldığı odada 692 kalem, hademe, kilerci ve kahveci odalarıyla matbahta 145 kalem eşya, altı kalem de hayvanları bulunmaktadır. Bu eşyalardan mutfak, giyim, sergi ve oturma, binit ve yazı takımı ile aydınlatma araçlarından oluşan 67 kalem malı Yeğen Mehmed'den sonra emin olarak görevlendirilen Abdulvehhab Efendi satın almıştır. Toplam mal listesindeki dokuz kalem mal Ergani'deki mak'ad⁶³, yastık yüzü dışında bakırdan imal edilmiş tencere, kapak, iftâr lengeri, tepsi, pilav lengeri gibi mutfak eşyaları ile 10 katırdan oluşmaktadır. Ancak Ergani'deki asıl mal varlığını alacaklar, ham bakır ve Ergani hazinesindeki para değerli kılmaktaydı. Öyle ki Ergani'de 15.658 batman⁶⁴ ham bakır ile Ergani hazinesinde 21.303 kuruş bulunuyordu⁶⁵. Yapılan tespitlere göre 1780-1783 yılları arasında Ergani'de toplam 163.933,5 batman bakır üretimi gerçekleşmiş, bakırın bir kısmının Ergani'de satıldığı, bir kısmının Tokat'a gönderildiği bir kısmının da Ergani'de mevcut olduğu anlaşılmıştır⁶⁶. Tokat'taki malların da geneli bakırdan oluşmaktaydı. Nitekim Tokat'ta 13.460 batman mamul, 85.183 batman da ham bakır vardı. Ancak ham bakırın miktarında noksan tespit edilmesi buradaki görevlilerin tahkik edilmesini gerektirmişti. Nitekim ham bakır devletin bilgisine göre 87.898 batmandı⁶⁷.

⁶¹ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 4.

⁶² BOA, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 13.

⁶³ Oda minderinin üzerine yayılan kumaştır. Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1989, s. 1387. Yeğen Mehmed Efendi'nin muhallefâtında çuka, çit, basma türlerinde bulunuyordu.

⁶⁴ Ağırlıkta kullanılan bir ölçü olup zaman ve mekâna göre farklı değerlere sahiptir. Cengiz Kallek, "Batman", *TDVİA*, c. 5, İstanbul 1992, s. 199-200.

⁶⁵ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 4-18.

⁶⁶ BOA, D. BŞM. MHF.d., 12892, s. 20.

⁶⁷ BOA, C.DRB. 36/1763/2, 9 Z. 1200 (3 Eylül 1786). Özellikle Tokat'ta bulunan bakırın bazı tüccara satılması ve karşılığının alınmamış olması belli sıkıntıları beraberinde getirdi. Zira Yeğen Mehmed Efendi'nin Tokat'ta bakır satışı ile ilgilenen adamı Hüseyin Efendi, tüccar Hüseyin'e bakır satmış ve karşılığını muhtemelen sonra alınması üzere anlaşılmıştı. Ancak eminin vefat etmesi üzerine bu meblağın tahsil edilmesi gerektiğinden bakır parası karşılığında 475 kuruşluk eşya alınarak paraya çevrilmişti. Yalnız satın aldığı bakırdan hala 950 kuruş borcu bulunuyordu ve bunu ödemeyince hapsedildi. Hapiste geçen uzun süre sonrasında yine bu miktarı ödeyemedi ve firar etti. BOA, D. BŞM. MHF. 69/60.

Yeğen Mehmed Efendi'nin muhalefâtının önemli bir bölümünü alacak konusu oluşturmaktadır. Öyle ki Mühürdar Yusuf Efendi ve diğer görevliler Yeğen Mehmed Efendi'nin çekmeceleriyle hazine odasında borç senetleri bulmuşlardı. Borç senetleri yeni mübâşir Sadrazam Çukadarı Mehmed Ağa tarafından bir torbada muhafaza altına alınarak mühürlendi. Maden eminine verilen bu senetlerin muhatapları tarafından ödenmesi durumunda torbanın mühürleri açılmak suretiyle senetleri verilecekti. Toplam borç senedi 128 adetti. Bunların bir kısmının kime ait olduğu belirtilmemişse de eski eminden 10 adet borç senedi Yeğen Mehmed'e geçmişti. Bunlardan üçü sonradan ortaya çıkan, yedisi Ergani madenine bağlı yerler ile madencilere aitti⁶⁸. Muhallefâtında 42 borç kaydında ümera, maden ustaları, voyvoda, âyan ve başka kişilerden toplam 243.717,5 kuruş⁶⁹, başka bir defterde 55 kişiden toplam 33.320 kuruş⁷⁰ alacağı kayıt altına alınmıştı. 55 kişiden bu miktarın büyük çoğunluğu tek elden veyahut taksitli bir şekilde tahsil edilmişti⁷¹. Yine Ergani madencileri üzerinde 11.141 kuruş ve Ergani kazası, Hasaran nahiyesi, Çermik livası, Ergani kasapları, Eğil beyi ile Çermik naibinde toplam 27.420 kuruş alacağı vardı⁷². Nakit olarak Yeğen Mehmed Efendi'nin 73.385 kuruş parası da muhalefâtına kaydedildi. Bu toplamın içine Ergani madencilerine Keban hazinesinden verilen ve daha sonra madencilerin borçlarına mahsup olması için Ergani'den gönderilen (10.000 kuruş) para da dâhil edildi⁷³. Vefatından önce Ergani'den Keban'a gönderilen 10.800 dirhem mahlût altın ve gümüş de⁷⁴ Darphâne-i Âmire'ye teslim edildi⁷⁵.

Yeğen Mehmed Efendi'nin mal varlığının ve iş ilişkilerinin muhalefâtına yansıyan genel çerçevesi bu olmakla birlikte devlet, eminin sermaye borcunun tenzil edilmesinden sonra ne kadarının hazineye kalacağını merak etmekteydi⁷⁶. Bu bağlamda Yeğen Mehmed Efendi'nin Darphâne-i Âmire'ye borcunun 640.183,5 kuruş olduğu, alacak, nakit, eşya ve Halep muhassıllığından kalan bakayası

⁶⁸ BOA, D. BŞM. MHF. 69/60.

⁶⁹ BOA, D. BŞM. MHF.d., 12892, s. 15-17.

⁷⁰ 33.320 kuruş defterde bulunan miktarların tarafımızdan toplanması ile bulunmuş olup defterin son sayfasında bu miktar 31.072 kuruş 13 para olarak kayıtlıdır. BOA, D.BŞM.MHF.d. 12895, s. 4.

⁷¹ BOA, D.BŞM.MHF.d. 12895, s. 4. Ancak alacakların tahsil edilmesi de her zaman kolay olmadı. Öyle ki Harput ahalileri 8.737 kuruş olan borçlarını Yeğen Mehmed'e verdiklerini ileri sürseler de ellerinde ödeme yaptıklarına dair bir senedi ibraz edememişlerdi. BOA, D. BŞM. MHF. 69/60.

⁷² BOA, D. BŞM. MHF.d., 12892, s. 14.

⁷³ BOA, D. BŞM. MHF.d., 12892, s. 13.

⁷⁴ BOA, D. BŞM. MHF.d., 12892, s. 14.

⁷⁵ BOA, D. BŞM. MHF. 69/60.

⁷⁶ BOA, D. BŞM.MHF. 71/14/1.

toplaminin 951.072 kuruş ettiği ortaya çıktı. Bu şekilde devlete kalacak kısmın 310.888,5 kuruş olduğu belirtildi⁷⁷. Ayrıca Yeğen Mehmed Efendi'nin borcunu Abdulvehhab Efendi'ye devretme, bu borca takas olarak Ergani ve Keban madenleriyle Tokat'ta bulunan bakır, bazı nakitler ve toplanması mümkün olan alacaklarından elde edilen meblağı da yeni emine teslim etme, eğer bu gelirler borcu ödeyemezse müteveffanın diğer alacaklarından karşılanması, geri kalan kısmın hazineye gönderilmesi, mallardan nakliye masrafı gerekenlerin yerinde satılması, nakliye masrafı olmayanların ise İstanbul'a gönderilmesi de yazışmalara yansıyan konulardı⁷⁸. Gönderilen emir gereğince Yeğen Mehmed Efendi'nin nakliye masrafı gereken eşyalarının bir kısmı ile hayvanları Mübâşir Yusuf Efendi, Maden Emîni Abdulvehhab Efendi, Keban naibi marifetleriyle müzayedede satıldı⁷⁹. Ma'adin-i Hümâyûn Emîni Abdulvehhab'a Yusuf Efendi'nin teslim ettiği ve emine borç olarak kaydedilen mal varlığının çeşidi ve değeri ise şu şekildeydi⁸⁰.

Tablo 1: Abdulvehhab'a verilen mal varlığının kaynağı ve değeri

Abdulvehhab'a Verilen Mal Varlığının Kaynağı	Değeri (Kuruş-Para)	Bakır Batman	Batman Kıymet
Tokat'ta mevcut ham bakır	197.768 kuruş 10 para	87.897	90 (beher batman) para
Tokat'ta mevcut işlenmiş bakır	46.999 kuruş 30 para	13.428,5	140 (beher batman) para
Ergani'de mevcut ham bakır	23.487 kuruş	15.658	60 (beher batman) para
Yeğen Mehmed Efendi'nin alacaklarından tahsil olunan nakit	25.000 kuruş	-	-
Yeğen Mehmed Efendi'nin eşyalarından, hayvanlarından ve Hekim Hanı'nda bulunan ham bakırdan elde edilen nakit	9.696	-	-

⁷⁷ BOA, D.BŞM.MHF. 71/14/2, 8 Za. 1197 (5 Ekim 1783).

⁷⁸ BOA, D.BŞM.MHF. 71/14/1.

⁷⁹BOA, D. BŞM. MHF.d., 12894, s. 4. Defterde Yeğen Mehmed Efendi'nin mallarının nerede satıldığı bilgisi yer almıyorsa da genellikle reayanın bildiği, tanıdığı mekanlar müzayedeye için seçilmekteydi. Örneğin, Şam Valisi Vezir Topal Yusuf Paşa'nın eşyalarının bir kısmı "sük-i sultânî"de satılmıştı. "Sük-i sultânî"ler şehir çarşılarının genel adı olmakla birlikte halk tarafından bilinen ve nizamı hükümdar tarafından belirlenen alışveriş mekânlarıdır. Bu mekânlarda her ürün için ayrı bir mahal bulunması elzemedir. Burada satışa sunulan malların piyasa fiyatıyla alıcıya ulaştırılması gerekmektedir. Nakliye masrafları nedeniyle mahallinde müzayedede edilen eşyalar ile İstanbul'a gönderilen malların bir örneği için bk. Bekir Gökpinar, "Şam Valisi Vezir Topal Yusuf Paşa'nın Muhallefâtı (1716), *SDÜ. Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 56, 2022, s. 142-143, 145-146

⁸⁰ BOA, D. BŞM. MHF. 69/60.

Yeğen Mehmed tarafından Tokat'ta bakır tabhına memur tayin edilen es-Seyyid Hüseyin Efendi tarafından tüccara satılan işlenmiş bakır bahasından Mühürdar Yusuf Efendi tarafından tahsil edilip Abdulvehhab Efendi'ye verilen	28.606 kuruş ⁸¹	-	-
Toplam	331.557 kuruş	-	-

Abdulvehhab Efendi'ye verilen kaynaklardan Tokat'taki bakır hesabı en büyük paya sahipti ve rayiç fiyat üzerinden hesaplanmıştı. Ardından Yeğen Mehmed Efendi'nin alacakları gelmekteydi ki halef-selef ilişkisi içerisinde gerçekleştirilen hesaplaşmadaki en büyük sorun Yeğen Mehmed Efendi'nin hem kendi döneminde verdiği hem de diğer eminlerden kalan borçların tahsil edilememesi endişesiydi. Nitekim Yeğen Mehmed Efendi'nin Keban ve Ergani madencileri ile bazı kişilerde 322.000 kuruş alacağı vardı. Bu miktarın kısa süre (buldukları yıl ve gelecek sene) içinde tahsil edilmemesi halinde zayı olma ihtimali yüksekti. Üstelik özellikle madenciler üzerinde ve başka isimler üzerine kayıtlı alacakların ne Mübâşir Yusuf Efendi ne de Abdulvehhab Efendi tarafından tahsil edilemeyeceği, yine de alacakların bir kısmının Abdulvehhab Efendi tarafından tahsil edilse bile geri kalan para için daha güçlü bir emin görevlendirilmesi gerektiği düşünülmekteydi⁸². Gerçekten de Abdulvehhab Efendi dokuz ay gibi kısa süreli bulunduğu maden eminliği görevinde Yeğen Mehmed Efendi'nin alacaklarını tahsil ederken sorun yaşadı. Örneğin eski eminin Arapkir ileri gelenlerine verdiği maden sermayesini ödemediklerinden bahisle devlete şikâyetinde bulundu⁸³. Ayrıca Yeğen Mehmed Efendi ile Keban ustalarından Borfil'in, eminin ikinci eminlik döneminden vefatına kadar müştereken mağara ve lağım açmaları Abdulvehhab Efendi'ye yeni bir sorumluluk yüklemek üzereydi. Nitekim bu maden için Yeğen Mehmed Efendi 10.000 kuruş harcamış, hissesine 600 kuruşluk bir cevher isabet etmişti. Diğer taraftan Usta Borfil'in masrafı 2.584 kuruştı ve üzerinde Keban hazinesinden verilen

⁸¹ Bu miktarın 30.901 kuruş çıkması başka bir belgeden anlaşılmaktadır. Aynı belgede 5.727 kuruşun mühürdar zimmetinde kaldığı bu haliyle Abdulvehhab'a verilen maden sermayesinin 339.579 kuruş olduğu bildirilmiştir. Daha sonradan da eklenenlerle Abdulvehhab Efendi'ye 492.422 kuruş verilmiştir. *BOA*, D.BŞM.MHF. 64/41.

⁸² *BOA*, D.BŞM.MHF. 71/14/1.

⁸³ Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 117-118. Yeğen Mehmed Efendi'nin muhallefâtından Arapkirli pek çok kişiden alacağı olduğu anlaşılmaktadır. Burada söz konusu şikâyetteki alacak içinde eski Alaybeyi Yusuf'un adı olması nedeniyle muhallefâta yer alan şu kayıt "sâbık Arapgir Voyvodası Mehmed Ağa ve a'yânı Ahmed Bey ve nakibi el-Hâc Süleyman Ağa ve Alaybeyisi Yusuf Ağa'nın ve sâirenin ber-müceb-i temessükât gayr ez-teslîmat zimmetleri 9.367,5 guruş" (*BOA*, D.BŞM.MHF.d. 12892, s. 15) kuvvetle muhtemel Abdulvehhab'ın sıkıntı yaşadığı alacağa işaret ediyor olmalıdır.

4.980 kuruş borç kayıtlıydı. Tüm bu hesaplardan sonra bu madenin Abdulvehhab Efendi'ye ihale edilerek Borfil'le müştereken işletmesinin daha uygun olacağı kanaati oluşmuştu. Bu suretle yapılan masraflar da boşa gitmemiş olacaktı⁸⁴.

3. Keban Sarayında Bir Yaşam

Keban'da maden emînlerinin geçici süre ikamet ettiği, hem idare merkezi olarak kullandığı hem de özel hayatını geçirdiği bir saray⁸⁵ bulunmaktaydı ve emînler çoğunlukla burada yaşamaktaydı. Bakım ve onarımını devletin yaptığı sarayın⁸⁶ yakınlarında Yusuf Ziya Paşa, bir han ile Ziyaiyye adında cami yaptırmıştı⁸⁷. 1960'lı yıllara kadar varlığını Kallar Mahallesi'nde sürdüren saray, *önü bahçeli ve oldukça büyük bir yapıydı*⁸⁸. Bu bilgiler sarayın fiziki yapısı hakkında çok fazla detay sunmamakla beraber Yeğen Mehmed Efendi'nin muhallefâtından anlaşıldığı kadarıyla saray; hazine odası, Yeğen Mehmed Efendi'nin "beytütet" ettiği, muhtemelen yatak odası, eşya bulunan odalar, matbah, hademe odalarıyla kiler ve kahve ocaklarından⁸⁹ oluşmaktaydı⁹⁰. Sarayda hademeler, kahveci ve kilerci olduğu bunlara ait odalardan anlaşılmaktadır⁹¹. Bununla birlikte ailesi yanında mıydı, burada yer alan hizmetliler kaç kişiden oluşuyordu⁹² sorularına şimdilik bir cevap bulunmamaktadır⁹³. Ancak saraya gelip gidenler hakkında bir yorum yapılabilir. Maden emînlerinin hem madenlerin işleyişi hem madenciler ve ahalinin hukuki

⁸⁴ BOA, D.BŞM.MHF. 71/14/1.

⁸⁵ Farsça bir kelime olan saray, hükümdarın devleti idare ettiği ve yaşadığı mekânlar için kullanılmakta olup ev, mesken, konak gibi anlamlarıyla hükümdarların yaşadıklarının dışında, yerel yöneticinin ikametgâhi ve zenginlerin sahip olduğu büyük konut şeklindeki yapılara denilmektedir. Zeynep Tarım Ertuğ, "Saray", *TDVİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 117; Nicole Kançal-Ferrari, "Türk-Osmanlı Saray Literatürü (12.-20. Yüzyıl)", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/13, 2009, s. 205.

⁸⁶ Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 36 ve 77. dipnot.

⁸⁷ Yıldırım, *Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırması Olduğu Eserler*, s. 79.

⁸⁸ Sait Bilgin'den aktaran Enver Çakar, "19. Yüzyılda Keban: Demografik Yapı ve Meslekler", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, 6/11, 2019, s. 7.

⁸⁹ Muhallefât defterinin ilk sayfasında (s. 4) kahve ve kiler ocaklarından bahsediliyor ise de 13. sayfada aynı yerler için kilerci ve kahveci odaları ifadesi yer almaktadır. BOA, D.BŞM.MHF.d. 12892, s. 4, 13. Bu şekilde her ikisinin de aynı yeri işaret ettiği, adı geçen yerlere dair ayrı mekânların ve görevlilerin olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁰ Muhallefâtında yer alan eşyalar için bk. BOA, D.BŞM.MHF.d. 12892, s. 4-14.

⁹¹ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 13.

⁹² Fahrettin Tızlak'ın tespit ettiğine göre maden emînlerinin maiyetinde maden emîni vekili haricinde konakçılar, kethüda, çukadarlar, tatarlar, şâtır, birün ağası, peşkir ağası, vekilharç, tahsildar, hazinedar, mühürdar, gece nazırı, kavas, kâtipler, sarraf ve maden yiğitbaşısı bulunmaktaydı. Detaylı bilgi için bk. Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 82 vd.

⁹³ 19. yüzyılda sarayda bir kapıcı, bir kâtip, yedi saraydar görev yapıyordu. Çakar, "19. Yüzyılda Keban: Demografik Yapı ve Meslekler", s. 7.

problemlerinin çözülmesi hem de güvenliklerinin sağlanması noktasında görevlerinin olması⁹⁴ aşiret reisleriyle ve yetki alanlarındaki yöneticilerle iş birliği yapmalarına veyahut karşı karşıya gelmelerine neden olarak sarayın madenciden ahaliye, aşiret reisinden askerî birçok görevliye kadar ziyaretçisinin eksik olmayacağına delalettir. Üstelik merkezden herhangi bir konu hakkında görevlendirilmiş bir haberci ya da başka bir görevli bu sarayın konukları arasındadır. Doğrusu kendisinin ikinci eminliği öncesinde görev yapan Mehmed Emin Efendi'nin Keban'a gelen devlet ricali, zeamet sahipleri, sadrazam çukadarı ve tatarları, mütesellim ve voyvodalar için yaptığı masrafların tutarı 9.600,5 kuruştur⁹⁵ ve bu miktar hiç küçümsenecek bir meblağ değildi. Yine bir maden emini aşiret reislerine yaptığı suçların cezasını kendi adamlarının evinde verdirdiği bir yemek sonrası kesebilirdi. Örneğin Yusuf Ziya Paşa, Çemişgezek voyvodası ile anlaşarak bölgedeki Desimli ve Şeyh Hasanlı aşiretlerinin ileri gelenlerini voyvodanın konağında verilen ziyafetten sonra farklı evlerde misafir ettirmiş ve bu şekilde öldürtmüştü⁹⁶. Bu demek oluyor ki sarayda ziyafet sofraları her zaman bu şekilde sonlanmasa da kurulabilirdi. Maden emini özenle hazırladığı bir kaftanı, voyvoda tayini için hiç de giymek istemeyen birine ikna yolu ile giydirebilir ve maden işlerinde ittifakken çalışabilirdi⁹⁷. Maden emînlerinin âyanlarla da sıkı bir ilişkisi vardı ve bir âyan gerektiğinde maden emini tarafından verilen hediye ile ödüllendirilebilmekteydi. Örneğin Yusuf Ziya Paşa döneminde güç ve servetini artıran Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi'ye Yusuf Ziya Paşa birer adet mücevher saat ile şal hediye etmişti⁹⁸. Bu hediyeleşme tek taraflı değildi, maden emînlerine de ileri gelenler tarafından değerli hediyeler gelmekteydi. Yeğen Mehmed'e hediye

⁹⁴ Görevleri ile ilgili detaylı bilgi için bk. Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 66 vd.

⁹⁵ Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 106.

⁹⁶ Mehmet Yıldırım, "Yusuf Ziya Paşa'nın Tuzağına Düşen Şeyh Hasanlı Aşiretinden Kesilen Altmış Baş", *Munzur Dersim Etnografya Dergisi*, S.40, 2016, https://www.academia.edu/21957825/Yusuf_Ziya_Pa%C5%9Fan%C4%B1n_Tuza%C4%9F%C4%B1na_D%C3%BC%C5%9Fen_%C5%9Eeyh_Hasanlu_A%C5%9Firetinden_Kesilen_Altm%C4%B1%C5%9F_Ba%C5%9F.

⁹⁷ Çarsancak voyvodası öldürüldükten sonra buradan madene gelen kömür sevkiyatı durduğundan Maden Emîni Mehmed Emin Efendi'nin yeni bir voyvoda ataması gerekmiş, ahalinin de işaretleriyle Abdullah Ağa adında birine bu teklif götürülmüştü. Abdullah Ağa her ne kadar bu görevi istemese de Mehmed Emin Efendi onu ikna ederek bir kaftan göndermiştir. Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 104.

⁹⁸ Kürşat Çelik, "Harputlu Bir Âyan: Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi", *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, 7/14, 2020, s. 100-101.

edilen atlar bunun örneğidir⁹⁹. Tüm bunların yaşanması maden emininin gücünü temsil edebilmesi ile doğrudan ilintilidir. Temsilde kişinin kudretini destekleyecek saray, sarayda bulunan eşyaların kıymeti artmaktadır. Bu noktada İstanbul'a nakliye masrafı gerektiği için gönderilemeyen ve mahallinde satılan eşyalara kimin rağbet ettiğini bilmek değer kazanmaktadır. Sarayın sergisi şeklinde eşyalardan bazıları pek çok alıcının beğenisine sunulmak üzere müzayedeye çıkarıldığında, daha öncesinden de ihtiyacı olduğu için aldığı eşyaların yanı sıra¹⁰⁰ özellikle binit takımlarına yeni emin Abdulvehhab'ın talip olması tesadüf olmasa gerekir¹⁰¹. Nitekim Osmanlı'da binit takımları yönetici kimliğine atıfta bulunarak statüyü gösterdiğinden¹⁰² Abdulvehhab Efendi'nin yaldız ve gümüşle süslenmiş haşe, kemer, raht ve eyer satın alması makama yakışır bir şekilde yaşamak isteğinden ileri gelmelidir¹⁰³. Yine örneğin Ankaravî kavuk temsil ettiği makamı için artık gereklidir¹⁰⁴. Bu izahattan sonra Yeğen Mehmed Efendi'nin sahip olduğu eşyaların pek çoğunun tercih-kudret-temsil ve ikram bağlamında değerlendirmek daha doğru olacaktır.

Yeğen Mehmed Efendi'nin muhallefât defterinde ilk olarak kitapları sıralanmıştır. Maden emininin din, edebiyat, ahlak, tasavvuf, tıp ve tarihe dair 47 cilt kitabı bulunuyordu. Özellikle dinî kitaplarından Mushaf-ı Şerif'ler baş sırada yer almaktaydı. Mushaf-ı Şerif'lerden ikisi herhangi bir koruma örtüsüne sahip değilse de En'âm-ı Şerif'lerden ikisi simli keselerde muhafaza altına alınmıştı. Çeşitli dua kitaplarını da kendisi için temin ettiğini düşünmekle beraber Fetâvâ-yı Ali Efendi gibi Osmanlı Fetvahânesi'nin en muteber fetva eseri¹⁰⁵ ile Ferâiz-i Şerif gibi İslâm miras hukuku kitaplarını idareci kimliği nedeniyle elinde bulunduruyor olmalıdır. Yeğen Mehmed Efendi'nin medrese talebelerinin gramer alanında okuduğu Kâfiye

⁹⁹ BOA, D. BŞM. MHF. 69/60

¹⁰⁰ 2.500 kuruş tutarında eşya satın almıştı. BOA, D.BŞM.MHF.d. 12892, s. 18.

¹⁰¹ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12894, s. 14.

¹⁰² Emine Dinceç, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları", *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 12, S. 20, 2011/1, s. 2-3.

¹⁰³ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12894, s. 12; BOA, D.BŞM.MHF.d. 12892, s. 18.

¹⁰⁴ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 18.

¹⁰⁵ Şeyhülislâm Çatalcalı Ali Efendi'nin fetvalarını içeren eser olup 4.412 fetvadın oluşmaktadır. Bu fetvalar toplum yapısı hakkında bilgi vermekle beraber Osmanlı Fetvahânesi'nin en muteber kabul ettiği dört fetva kitabından biridir. Cengiz Kallek, "Fetâvâ-yı Ali Efendi", *TDVİA*, c. 12, İstanbul 1995, s. 438. Diyarbekir kadısı Ahıskavî Mu'îd Halil Efendi'nin terekesinde de bu eser bulunmaktadır. Ali Özenç, *18. Yüzyıl Diyarbekir Şer'iyye Sicillerine Göre Din, Gelenek ve Törelerin Kavşağında Osmanlı Âmid Ailesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2016, s. 157.

ve Cümle-i Nahiv¹⁰⁶ kitaplarına sahip olduğu görülmektedir. Bu eserlerin yanı sıra Mecmû'a-i Hikâyât-ı Arabiya adlı eserden Arap hikâyeleri okuduğunu, Gülistân, Fehîm, Zeyrek, Münîf divanlarına sahip biri olarak şiirlere özel ilgisinin olduğunu söylemek mümkündür¹⁰⁷. Sabit Bilgin Yeğen Mehmed Efendi'nin kitaplarına dayanarak eminin bir Osmanlı entelektüeli olduğunu ifade etmiştir¹⁰⁸. Eğer öyle ise Yeğen Mehmed Efendi'nin farklı yerlerde de çalıştığı bilgisi doğrultusunda bu kısa denilebilecek yolculuk için yanında kitap taşımaktan çekinmeyeceğini, Arapça ve Farsça'ya vukufiyeti olduğunu, yine çeşitli şehirlerdeki insanların sahip olduğu kitapların (Kur'an, Fıkıh, Arapça dil bilgisi, akaid)¹⁰⁹ Mehmed Efendi'de de bulunmasından hareketle genel eğilimi yansıttığı ifade edilebilir. Ancak bir ev sahibi olarak çeşitli toplantılarda özellikle divanları okuyarak veya okutarak sohbetin bir parçası haline getirdiği ve bu sayede kültürel bir paylaşım içine girerek yüksek statüsünü sergileme gayreti içinde olduğu düşünülebilir¹¹⁰.

Muhallefâtının bir kısmı elbiseleri, kumaşları, çeşitli aksesuarları ve yazı takımlarından oluşmaktadır. Osmanlı toplumunda elbiseler ve bunların sembolik anlamları pek çok konu hakkında bilgi edinilmesini sağlar. Misal sahip olunan giyim kuşam ürünlerinin kalitesi ve kimler tarafından giyildiği kişilerin hangi sosyal gruba ait olduğunu ve bu gruptaki derecesini göstermektedir¹¹¹. Bu dereceyi belirleyen önemli giyeceklerden biri de hil'attır. Hil'at, hanedana bağlılığının işareti olarak taltif edilmek istenen kişiye bir tür ödüllendirme elbisesi olarak giydirilir, itibarı artırılırdı¹¹². Devlet, Yeğen Mehmed Efendi'yi maden emînliği görevine atadığında bu itibar elbisesini giydirdi. H. 1195 (M. 1780-1781) senesinde verilen samur hil'at

¹⁰⁶ Bilgin Aydın-İsmail E. Erünsal, "Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin Okuduğu Kitaplar (XVII-XX. Yüzyıllar), *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve Finans*, Ed. Fuat Aydın-Mahmut Zengin-Kübra Cevherli-Yunus Kaymaz, Mahya Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 103, 109.

¹⁰⁷ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 4.

¹⁰⁸ Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 117.

¹⁰⁹ Orlin Sabev, "Balkanlarda Osmanlı Kitapçılığı: 18. Yüzyılda Bir Sahafın Kitapları", *XV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler, Osmanlı Tarihi-C*, c. IV-III. Kısım, 11-15 Eylül 2006 Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 1811.

¹¹⁰ Hedda Reindl-Kiel, seçkinlerin toplantılarda sadece yeme ve içme faaliyetleri içinde olmadıklarını, kitapları özellikle de şiir kitaplarını okuduklarını ifade etmektedir. Hedda Reindl-Kiel, "Osmanlı Yöneticileri, Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme", *İSAM Konuşmaları*, haz. Seyfi Kenan, İstanbul 2013, s. 146.

¹¹¹ Betül İpşirli Argat, "Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam", *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi-Toplum*, c. IV, ed. Arif Bilgin, İstanbul 2015, s. 230, 245-246.

¹¹² Mehmet Şeker, "Hil'at", *TDVİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 22; Filiz Karaca, "Hil'at", *TDVİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 25; Lale Görünür-Semra Ögel, "Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanışları", *İTÜ Dergisi/b, Sosyal Bilimler*, 3/1, 2006, s. 62-63; Nurhan Atasoy, "Kaftan", *TDVİA*, c. EK-1, Ankara 2020, s. 710.

daha sonraki senelerde de tekrarlanmış olmalıydı¹¹³. Giysilerinin en gözdeleri devlet görevlisi olduğunu simgeleyen 30 adet kaftanıydı. Kaftanı tamamlayacak ve bulunduğu mevkiini gösteren bir nevi kimliğinin teşhiri kavukları Horasanî¹¹⁴ ve Ankaravî olarak dört adetti¹¹⁵. Bu kavukların genel olarak sarı, neftî, kırmızı, yeşil ve güvez renklerdeki sandal ve bürüncük¹¹⁶ kumaşından pûşîdeleri (örtüleri) vardı. Bu dış giyim eşyalarının yanı sıra çeşitli renklerde samur, vaşak, karsak, kakum ve sincaptan yapılmış 43 adet kürkü ve bunların bazıları için sekiz adet kürk kabı bulunmaktaydı. Ev ve dış çevrede görünümü noktasında giyimine özen gösterdiğini ve bu sayede devleti temsil ettiğini düşündüğümüz Yeğen Mehmed Efendi entari, mintan, şalvar, biniş¹¹⁷, kerrâke¹¹⁸, ferâce¹¹⁹, cübbe, çakşır¹²⁰, gömlek, don, içlik ve yelekten oluşan giyim eşyalarını çok sayıdaki arakçın¹²¹, fes, barata¹²², kuşak ve kemer ile tamamlamaktaydı. Bu eşyalarına eldiven, çevre, destmâl¹²³ ve çorap da eşlik ederdi. Elbiselerinden bazıları çok kıymetli kumaşlardan yapılmıştı. Örneğin entarilerinden bir kısmı Hindkârî ve Halebkârî sevâyî¹²⁴ kumaşındandı. Daha çok üst sınıfın kullandığı bir kumaş türü olan sevâyîler¹²⁵ bu sarayda beyaz, sarı, mor, lacivert, yeşil, gül rengi, turuncu, samanî ve sincabî renklerinde takâ (sevâyî kumaş

¹¹³ Yüksel, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri-1776-1794 Tarihli Maden Emîni Defteri*, s. 26; Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 58.

¹¹⁴ Horasanî kavuğu hâcegânlardan ileri gelenler kullanmaktadır. Reşat Ekrem Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul 2015, s. 136-137.

¹¹⁵ Kavuk hakkında bk. Nebi Bozkurt, "Kavuk", *TDVİA*, C. 25, Ankara 2022, 71-72.

¹¹⁶ Ham ipekle az miktardaki keten ile dokunan yazlık ince bir kumaştır. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 54.

¹¹⁷ Özellikle ulemanın giydiği bir tür cübbedir. Ulemanın giydiği biniş ile avamın giydiği biniş arasında farklar bulunmakta olup ulemanın ki beden kısmı geniş, kol kısmı bol ve uzundur. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 45.

¹¹⁸ İlmiye mensuplarının giydiği ince softan yapılmış bir cübbedir. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 159.

¹¹⁹ Ulemanın giydiği çok geniş, kolları bol bir nevi biniştir. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 113.

¹²⁰ Erkeklerin iç donu üzerine giydikleri çeşitleri olan bir tür pantolondur. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 65.

¹²¹ Külâh ve kavuğun içinin ter ile kirlenmesinin önüne geçmek için bunların altına giyilen takkenin adıdır. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 19.

¹²² Çuhadan yapılan ucu kıvrık ve uzun külâhın adıdır. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 30.

¹²³ Elbezi anlamına gelip günlük hayatta üstte de tanışıl el-yüz-ayak yıkandıktan sonra kurulamak, ter silmek gibi gerekli olduğu hallerde kullanılmaktadır. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 94-95.

¹²⁴ İpekli bir kumaşın adı olan sevâyî altın ve gümüş tellerle de işlenebilmektedir. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 208.

¹²⁵ Sevgi Ağca Diker, *Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021, s. 254.

topu¹²⁶) olarak bulunuyordu. Top olarak bulunanlar sadece sevâyî değildi. Çatârî/çitârî¹²⁷ kumaşlar da Halep ve Hindkârî olarak evdeki yerini almıştı. Muhtemeldir ki bunlar Yeğen Mehmed'in birini taltif etmek için kullanabileceği değerinde kumaşlardı. Yine rızâyî ve keftî türlerindeki şâllar Yeğen Mehmed'in en çok kullandığı eşyalar arasındaydı. Mehmed Efendi'nin çeşitli ölçülerde Engürü şalileri¹²⁸ ile sarı, mavi, pembe şeritli renklerdeki ihrâmları da dikkati çekmekteydi. Ancak onun hepsinden ayrı ayakkabıları çok sayıdaydı. Zira dokuz çift mesti, 21 çift çizmesi, 26 çift pabucu bulunuyordu.

Yeğen Mehmed Efendi'nin bu değerli elbiselerini takı ile de süslediği ifade edilebilir. Yüksek devlet ricalinin elinde bulunan mücevher ve mücevherli eşyalar onların bulunduğu konumu güçlendirmekte ve ihtişamlarını artırmaktaydı¹²⁹. Mehmed Efendi'nin Georgi Grat saati, altın köstekleri, gümüş yüzük, gümüş kuşak da ihtişamına katkıda bulunan eşyalardan olsa gerektir. Ayrıca mercan tesbih, ucu simli değnek, gümüş çevgân ve bir İngilizkârî dürbünü de bazı günlerde yanına aldığı düşünülebilir. Bu değerli madenler yazı takımlarına da yansımıştır. Öyle ki gümüş divit ve kalemtırışına çok sayıda kalem ve İstanbul kâğıtları eşlik etmektedir. Vefatından sonra ceplerinden çıkan 10 adet İstanbul yarımılığı ile 310 para yanında taşıdığı para miktarını göstermektedir. Değerli madenlerden sorumlu olması sarayda simli ve gümüş veznelere olmasını sağlamıştır. Bu eşyalar belli bir ihtişamı yansıtıyorsa da onun en büyük özelliklerinden biri düzenli bir adam olmasıdır. Nitekim pek çok eşyanın ya kesesi ya çıkısı ya da kutusu bulunmaktadır. Örneğin simli ve gümüş en'am keseleri, işlemeli akçe, duhân ve saat keseleri, İngilizkârî altın kakma çıkı, sırma işlemeli deri cüzdan, gümüş, sedef ve altın ile işlenmiş kutular bunun delili şeklindedir. Temizlik konusunda da oldukça dikkatli olduğu gözlenen Yeğen Mehmed'in abdest ve el havlularının yanında berber peşkirleri, peştemâl ve hamam gömlekleri bulunmaktadır. Berber takımlarından sedefli bir ayna, bağa tarak ve eğer başka bir işte kullanılmıyorsa simli bir makas gayet özenli bir Efendi'nin hayatını simgelemektedir.

¹²⁶ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, s. 866.

¹²⁷ İpek ve pamuk ipliği karışımı ile dokunmuş sarı ve çubuklu kumaştır. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 83.

¹²⁸ Şal gibi olup keşmir keçisinin yününden dokunan ince ve makbul bir yünlü kumaştır. Koçu, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, s. 217.

¹²⁹ Padişah ve devlet adamlarının kullandıkları değerli giyim eşyalarıyla mücevherleri için bk. Cansu Ekinci, *Osmanlı Sarayında ve Osmanlı Ümerası Arasında Altın ve Mücevher Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2019, s. 7-53.

Sarayın en büyük özelliklerinden biri de çok sayıda mutfak eşyasına sahip olmasıdır. Bunlar ikram ve dolayısıyla statünün sofrası üzerinden yansıtılmasıyla ilişkilendirilebilir. Öyle ki mutfak eşyaları çok sayıdaki kişiye yöneliktir. Mor telli, hatâyî, Mardinkârî, üstüfe, Diyarbekirkârî sofraların yanı sıra yemek makrameleri ilk göze çarpanlardır. Taslar, tabaklar, su ibrikleri, su kâseleri, şerbet kâseleri, hoşaf kâseleri, kaşıklar, tepsiler, tencereler, tuzluklar ve havan mutfakta bulunan eşyaları oluşturuyordu. Bunların çoğunluğu bakırdı. Yine gümüş kullanılan su tası ile Kütahyakârî, Beçkârî, Hindkârî, fağfûrî tabaklar, uçları mercanlı, kehribar, sedefli kaşıklar sarayın ihtişamlı sofralarını donatmaktaydı. Bu eşyalardan başka iki adet bulunan iskemlenin birini Abdulvehhab Efendi satın almıştı ve kayda hoşaf iskemlesi olarak düşülmüştü¹³⁰. Demek oluyor ki hoşaf bu sarayda özel olarak servis edilmekteydi¹³¹. Servis edilen sadece hoşaf değildi. Nitekim Osmanlı saray kültüründe ve toplumunda misafirlere ikramda bulunmak önemli bir gelenektir. Özellikle sarayda bir ziyafetten sonra gülsuyu dökülür, şerbet ile kahve ikram edilir ve buhur yakılırdı¹³². Taşrada da durum farksızdır. Seyahatnamelerde Osmanlı toplumunda önemli bir sosyalleşme aracı olarak görülen kahve ve tütün, ticaret yaparken müşteriye, eve gelen misafire ikram edilenler arasındadır. Ancak bu tüketimin sunulacağı kaplar kişinin statü ve servetiyle ilgilidir¹³³. Yeğen Mehmed Efendi ifade edilen bütün ikramlıklara sahiptir. Özellikle kahve ve tütün eşyaları ev sahibinin tütün kullandığını ve kahve içtiğini göstermekteyse de bu ürünlerin servis edildiği takımların değerli madenlerden olması statüsünü sergilemedeki tercihini yansıtmaktadır. Nitekim evdeki nargile serileri, duhan çubuğu ve tablası gümüşten, duhan çubuklarının imameleri genellikle kehribardan oluşmaktadır. Nargilelerin tablası gümüş olduğu gibi duhancı maşası da aynı madendendir. Kahve için fincan zarfları, kahve ibriği, kahve tepsisi ve kahve süzgülü gümüş olmakla birlikte kahve ibriklerinin çoğu bakırdır. Fincanlar Beçkârî, fağfuri ve minâkârî çiçekli, fincan zarfları minâkârî resimli olanlar haricinde altın ve gümüş olarak tercih edilmiştir. Fincanlar için kutunun yanı sıra atlas fincan örtüsü de fincanları muhafazada kullanılan eşyalardandır. Bu sarayda ikram edilenler sadece bu iki ürün değildir. Beçkârî şerbet fincanı, bakır şerbet ibriği ve şerbet kâselerine bakılacak olursa

¹³⁰ BOA, D. BŞM. MHF. d. 12892, s. 18.

¹³¹ Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 117.

¹³² Serkan Gedük, "Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği", *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-6*, İstanbul 2013, s. 217.

¹³³ Ebru Fatma Fındık, "Ay Işığında Tütün Seremonisi-Osmanlı Kırsalında Tütün Kullanımının Kanıtları: Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıları Lüle ve Nargile Buluntuları", *CEDRUS*, c. IV, 2016, s. 385-386.

misafirlere şerbetler de sunulmaktadır. Nitekim Osmanlı toplumunun en önemli içeceklerinden biri olmakla seyyahların dikkatini çeken şerbetler, hem gündelik hayatta hem de seçkin sofralarda serinletici özelliği ile tercih edilmiştir¹³⁴. Diğer taraftan bu dönemde çok fazla kişide olduğu gözlemlenmeyen bir teneke çay ve çay servisinde kullanılan bakır bir ibrik sarayın en nadir eşyalarından biri olarak kabul edilmelidir¹³⁵. Çayın Osmanlı'daki serüveni her ne kadar 16. yüzyıla indirilmişse de İstanbul ve taşradaki çay ile ilgili bilgiler Evliya Çelebi'den öğrenilmektedir. 17. yüzyılda aktarlarda şifa niyetine satıldığı sonraki yüzyılda Osmanlı sarayına şerbetlere hoş koku verdiği için alındığı düşünülen çay¹³⁶, Osmanlı toplumunda yaygın olarak kullanılan bir içecek değildir. Ancak Evliya Çelebi'nin bir Bitlisli Kürt Beyi'nin evinde çay ikram edildiğini ifade etmesi İstanbul dışında da çayın bilindiğini göstermektedir. 18. yüzyılda daha çok hastalıkları iyileştirici özelliği nedeniyle belli bir kesim tarafından kullanılan çayın, toplumda keyif verici bir madde olarak yaygınlaşması sonraki yüzyıldan itibaren zenginlerin ikramlarıyla başlayacaktır¹³⁷. Şu halde Yeğen Mehmed Efendi'nin çayı hastalıklara karşı bir tedavi yöntemi olarak veyahut şerbetlere aroma vermesi için kullandığı düşünülebilir. Eğer öyle değil de bir mecliste sohbet aracı olarak ikram ediliyorsa Yeğen Mehmed'in *rafine*¹³⁸ zevklerinden birini bu içeceğin oluşturduğu ifade edilebilir. Bu ikramlıklardan sonra bu düzenli ve özenli Efendi'nin, misafirlerine güzel koku da servis ettiği yaldızlı ve gümüş gülabdan ile buhurdanlarından anlaşılmaktadır. Bunların yanı sıra kadınların güzel koku için kullandıkları¹³⁹ tensûhlar¹⁴⁰ Yeğen Mehmed Efendi'nin tercih ettiği ürünler arasındadır.

Muhallefâtın bir kısmı da sarayda kullandığı sergi, yatak takımı ve aydınlatmaya yöneliktir. Farklı kurumlarda eminlik yapmış kişilerin muhallefâtlarına dayalı olarak yapılan bir çalışmada eminlerin mefruşat türü eşyalarının yeni ve çok çeşitte olduğu, lüks eşyalar kullandıkları, metal eşyalarda altın ve gümüş kullanımının diğer kişilere

¹³⁴ Priscilla Mary Işın, *Osmanlı Mutfak İmparatorluğu*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014, s. 21; Arif Bilgin, "Osmanlı Kültüründe Şerbet", *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2020, s. 51, 54.

¹³⁵ Diyarbakirli zenginlerin evinde "çaydan" adı verilen eşya bulunmaktadır. Gürhan-Gürhan, *Osmanlı Taşrasında Zengin Sınıf-Diyarbakirli Zenginler (1750-1800)*, s. 160. Çaydan muhtemelen çay servisinde kullanılan bir kaptır.

¹³⁶ Kemalettin Kuzucu, "Çay", *TDVİA*, c. EK-1, Ankara 2020, s. 285.

¹³⁷ Kemalettin Kuzucu, *Bin Yıllın Çayı-Osmanlı'da Çay ve Çayhane Kültürü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012, s. 48-72.

¹³⁸ Bilgin, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, s. 117.

¹³⁹ Gedük, "Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği", s. 130.

¹⁴⁰ Misk, gri anber, san sabır, gül suyu, gül yağı, inci tozu gibi maddelerle hazırlanan tensûh, kalıplarda genellikle yassı biçiminde yapılır ve üzerine "Maşallah" yazılırdı. M. Dohsson, *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, çev. Zehran Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser 3, 1980, s. 50.

nazaran fazla olduğu, ithal ve yerli eşyalara ulaşabildikleri ifade edilerek bunun sosyal statünün bir tezahürü olduğu söylenmektedir¹⁴¹. Eşyalar bazen statüyü sergiledikleri gibi bazen de Diyarbekirli zenginlerde olduğu gibi ev dekoruna özen göstermenin amacı statü elde etmektir¹⁴². Yeğen Mehmed'in ev dekoru diğer eminlerle paralellik göstermektedir. Nitekim maden emîni statüsünü temsil eden değerli sergi ve oturma grubuna sahipti. Keban sarayında çeşitli boyutlarda dört kalıçe varsa da otuzdan fazla kilim sergi olarak kullanılmıştı. Evdeki en gösterişli eşyası sanıyoruz ki kuyruklu kaplan postlarıyla nerede kullanıldığı tam anlaşılamayan bir geyik derisiydi. Mardinkârî, Uşakkârî, Banyaluka seccadeleri, çok sayıda yastığın yanı sıra mak'ad, minder, şilteler, cacimler ve perdeler bu konutun genel mefruşatını oluşturuyordu. Yine sandık, çekmece, hurç ve garârlar çeşitli eşyaların saklanması, düzenlenmesinde kullanılmaktaydı. Konutun yatak takımları bürüncük cibinlik, çarşaf, Hindkârî, Halep sevâyîsi, Lehkârî yorganlar, yorgan yüzleri, baş yastıklarından ibaretti. Büyük bir çalar saatin olduğu sarayın ısıtılmasında kırmızı bakır bir mangaldan yararlanılmakta, aydınlatılmasında büyüklü küçüklü şamdanlar ve büyük bakır fener kullanılmaktaydı. Gümüş, bakır ve maden şamdanlar için tepsiler, gümüş kabaralı mum sofraları, mumların kesilmesi için makaslar bulunmaktaydı.

Yeğen Mehmed Efendi konumunu sarayda kullandığı eşyaların dışında binit takımları ve hayvanlarıyla dışarıda da sergiliyordu. Nitekim Osmanlı Devleti'nde bir teşrifat kuralı olarak devlet adamlarının mevkilerini yansıtan elbiselerinin statülerine uygun olması gibi atlarının da kuşama özenli olmak zorundaydı¹⁴³. Yeğen Mehmed Efendi'nin de atlarını süslediği binit takımları gayet özenliydi. Zira atın üzerine örttüğü haşe ve kesmeleri yünlü dokumaların dışında sahibini daha görünür kılan ipekli dokumalardan olup atlas ve kemhâdandı¹⁴⁴. Ayrıca padişahların törenlerde atının üzerine atılan kaplan postu¹⁴⁵, haşe olarak Yeğen Mehmed Efendi'de de vardı. Gümüş yıldız kabaralı bu örtülerden başka aynı özen eyerlerine de yansımıştı. Yıldızlı simli, kadifeli gümüş güllü eyerlere sahipti. Raht, başlık, rişme, dizgin ve

¹⁴¹ Muhammed Emin Gürsoy, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Bürokrasisinde Görev Yapmış Bazı Emin Ağaların Muhallefatları Üzerinden Bir Değerlendirme", *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS)*, IV/2, 2019, s. 42.

¹⁴² Gürhan-Gürhan, *Osmanlı Taşrasında Zengin Sınıf-Diyarbekirli Zenginler (1750-1800)*, s. 162.

¹⁴³ Emine Dengeç, *Osmanlı Sarayında At*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, İstanbul 2020, s. 215.

¹⁴⁴ Dengeç, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları", s. 6.

¹⁴⁵ Dengeç, *Osmanlı Sarayında At*, s. 230.

ligâmlar¹⁴⁶ yaldızlı bir paçalı sîm borolu kullâbdânlı güvez saçaklı enselikli hasır üzengi raht ma'ahû başlık ve rişme ve dizgin ve ligâm-ı müsta'mel-i kebîr¹⁴⁷ gibi açıklamalarla genellikle birlikte yazılmıştı. Bunların yanı sıra yaldızlı gümüş rikâbları (üzengi) ve onunla birlikte kaydedilmiş düvâlleri (üzengi kayışı) de bulunuyordu. Bu takımlar çok değerliydi. Örneğin Abdulvehhab Efendi 361,5 kuruşa *turuncu saçaklı yaldızlı müsta'mel kemer ma'a başlık ve rişme* satın almıştı¹⁴⁸. Bunlardan başka Yeğen Mehmed Efendi atın sağ tarafına asılan, bu şekilde bir av sırasında avcı kuşları çağırılmasında kullanılan ya da askerin toplanmasını, düşmanın korkmasını sağlayan alt tarafına vurulduğunda ses çıkaran tabl-bâz da denen küçük bir davula sahipti¹⁴⁹. Yeğen Mehmed Efendi'nin bu takımları kullanabileceği çok sayıda binek hayvanı vardı¹⁵⁰. Keban'da 15 atı bulunan Mehmed Efendi'nin hayvanlarından bazıları hediyeydi. Hediyeleşmek bir devlet geleneğiydi ve padişaha devlet adamları tarafından önemli günlerde (nevrüz, bayram, düğün, cülus, sünnet) sunulan hediyelerin başında at ve binit takımları gelmekteydi¹⁵¹. Bu hediyeleşme geleneği taşrada da devam etmiş Yeğen Mehmed Efendi'ye Harput Alaybeyi Hüseyin Ağa'dan bir al at, Dergâh-ı Âli Kapıcıbaşısı el-Hâc Halil Ağa'dan bir doru at ve Ulus aşiretinden bir siyah katır hediye edilmişti. Ancak bu hayvanlar muhallefât defterinde yer alsalar da ölmüş oldukları bildirilmişti¹⁵². Yine Yeğen Mehmed Efendi'nin aleti ile beraber tahtrevânî¹⁵³ ve bunu taşımak için iki katırı vardı. Tahtrevân örtüsü, semer örtüleri ile katırların semerleri bulunmaktaydı. Keban'daki katırları 51'di ve bunların semerlerinden 10

¹⁴⁶ Bu binit takımlarından raht atın göğüs kısmına takılan süs eşyasıdır. Raht ve başlık atın genellikle metal aksanlarından olup başlık atın kafasına geçirilmektedir. Raht; başlık, şaşak, alın, boğaz, sinebend ve göbek kayışı gibi unsurlardan olmaktadır. Zincirden gem, yular zinciri gibi anlamları olan rişme, sürücünün atı istediği yere yönlendirmesini sağlayan yulardır. Ligâm (licam) ise atı idare etmekte ve yönlendirmekte kullanılan dizgine verilen isimdir. Dingaç, "18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları", s. 12; sayılan takımlar ve bunların dışındaki eyer takımları için bk. Fatih Özdemir, *17. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İstabl-ı Âmire (Has Ahûr) Teşkilatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021, s. 347 vd.

¹⁴⁷ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 6.

¹⁴⁸ BOA, D. BŞM. MHF.d. 12894, s. 12.

¹⁴⁹ Tabl-bâz için bk. Özdemir, *17. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İstabl-ı Âmire (Has Ahûr) Teşkilatı*, s. 362.

¹⁵⁰ Hayvanları için bk. BOA, D. BŞM. MHF.d. 12892, s. 14.

¹⁵¹ Detaylı bilgi için bk. Emine Dingaç, "Osmanlı Hazinelelerinden Bir Fon: Raht Hazinesi", *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri- 1*, 24-25 Haziran 2010 Elazığ, ed. Mustafa Öztürk-Ahmet Aksın, Elazığ 2013, s. 218-219; A. Çağrı Başkurt, "Pâdişahlara Hediye Edilen Atlar ve Raht Takımları", *Z Kültür Sanat Şehir Mevsimlik Tematik Dergi*, 2018/3, s. 294-299.

¹⁵² BOA, D. BŞM. MHF. 69/60.

¹⁵³ Çeşitli hayvanların ya da insan omzunun üzerinde taşınan tekerleksiz taşıt. Ela Taş-Aslıhan Erdoğan, "Osmanlı Minyatürlerinde Sefer Vasıtaları (16.-18. Yüzyıllar), *Art-Sanat*, 16, 2021, s. 542.

adedi tamir edilecek durumdayken diğerleri kullanıma hazırdı. Toplam katır sayısı Ergani'dekilerle birlikte 61'di. Keban'daki diğer hayvanları üç beygir, iki sakka katırı ve iki değirmen katırındı. Bu binit ve koşum takımlarının yanı sıra Mehmed Efendi silah açısından da zengin bir içeriğe sahipti. Özellikle kabzası şirmâhi¹⁵⁴ ile yaldızlı simli gaddareleri¹⁵⁵ ön plandaydı. Piştov ve tüfekte bu zenginlik devam etmişti. Yaldızlı simli İngilizkârî, Venedikkârî, Arnavudkârî ve Lipkakârî piştovlarının dışında Venedik, Macar ve Taşlıca filintaları¹⁵⁶, şeşhane, Taşlıca kaval, Karahisar kaval türlerinde tüfekleri bulunuyordu. Horasan, Şamkârî ve na'l-para türlerindeki kılıçları, topuz, topuzluk, hançer, palaska, fişeklik ile çakı diğer silah ve takımlarını oluşturunuyordu.

Mehmed Efendi'nin çeşitli yolculuklarında kullandığı çadırları da bulunmaktaydı. Bunların varlık sebebi Halep'ten gelirken, Keban'dan giderken veyahut yeni maden ocağının açılması esnasında konaklama ihtiyacından ileri gelmiş olabilir. Nitekim bir maden çalıştırılmak istendiğinde burası hemen yerleşime açılıyordu ve madencilerin ihtiyaçlarını giderebilecek yapı topluluğu inşa ediliyordu. Elbette bunların olabilmesi madende yeterli cevher bulunup bulunmaması ya da cevherin yeteri kalitede olup olmaması ile ilgiliydi¹⁵⁷. Bu cümleden olmak üzere Yeğen Mehmed Efendi, yerinde bir maden ocağını görmek istediğinde veyahut yolculuklarında divân çergesi¹⁵⁸, 11 hazineli¹⁵⁹ yatak haymesi¹⁶⁰, bir adet haman

¹⁵⁴Küçük bir cins balina olup dişleri işlendiğinde çatal, kaşık, bıçak sapı olarak kullanılmaktadır. <http://www.lugatim.com/s/%C5%9Firmahi>. Erişim tarihi: 01.11.2022.

¹⁵⁵Pala ile hançer arasında, namlusu geniş, kabzası hançer kabzası gibi, kısa düz ve balçaksız olup hem kılıç ve hem de hançer türünden bir silahtır. Erdem Saka, *Sultanın Silahları 1520-1566*, Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul 2022, s. 143.

¹⁵⁶Füruht defterinde "sîm bilezikli Taşlıca filinta" olarak kaydedilmiştir. Bu defterde daha az özelliği ifade edilmiş olmasına rağmen muhallefât defterinde 1 adet olması dolayısıyla başka bir filintadan bahsedilmediği şüphe götürmemektedir. Bunlar çok değerli parçalardı. Zira üç aded sîm bilezikli kundağı zernîşân kakmalı Taşlıca filintası 16 kuruş 10 paraya, on bir aded sîm bilezikli sîm enselikli Venedik filintası 13 kuruşa alıcı bulmuştu. BOA, D.BŞM.MHF.d. 12894, s. 4.

¹⁵⁷Tızlak, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, s. 95-96.

¹⁵⁸Hafif çadır anlamındadır. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, s. 353.

¹⁵⁹Çadırın belli ölçülere sahip kanat bezleridir. Cenap Çürük, "Çadır", *TDVİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 163.

¹⁶⁰Hayme sözlükte çadır anlamında olup genellikle bir direkli kullanılırdı. İki direkli ve iki kat bezli olanlarını ümera kullanırdı. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, s. 779. Yeğen Mehmed Efendi'nin haymelerinin kubbelerinin olduğuna bakılacak olursa bu haymeler "topak ev" şeklindeki çadırlardı. Nitekim çadırların bir bölümünü oluşturan üst örtüleri topak evde kubbe şeklindedir. Topak evlerin kolayca kurulumu yapılabilmekteydi. İstenildiğinde hareket ettirilebilen ve taban genişliği küçültülüp büyütülebilen bu çadırların yüksekliği 250-300 cm. taban açıları 300 ila 500 cm arasında değişen ölçülere sahipti. Bu ölçüler daha da genişletilebilen özellikteydi. Topak evin genel

haymesi, dört hazineli kenif haymesi, iki direkli kahve haymesi ile 16 adet hazineli çergeleri kullanabilirdi. Bu şekilde her türlü ihtiyacını çadırlara verilen özel isimlere bakıldığında arazide de karşılıyordu.

Sonuç

Keban ve Ergani madenlerinin hem sivil hem askerî hem de malî açıdan değerli olması iki madenin de üst seviyede çalıştırılmasını gerektirdiği gibi devletin de ilgisinin eksilmemesine neden oldu. Bu bağlamda çeşitli yöntemler geliştirilerek bazen ayrı ayrı bazen tek eminler aracılığı ile idare edildi. Yeğen Mehmed Efendi her iki madenin Ma'âdin-i Hümâyûn adı altında birleştirildiği tarihten sonra 1778'de ve 1780-1783 yılları arasında iki defa maden emini oldu. Maden eminlerinin bölgede hâkimiyetlerini artırıcı *istiklal* üzere yönetme yetkisini Yeğen Mehmed Efendi de kullandı. İşleri sırasında yeni madenler açma gayreti içinde olan emin, kendisine verilen sermayenin bir kısmını buraya harcadı, bir kısmını madencilere verdi. Maden sermayesinin toplanması halledilmesi gereken bir sorun olarak eminlerin faaliyetleri içinde yer aldı. Yeğen Mehmed Efendi eski eminlerden kalma sermayeyi toplarken sıkıntı yaşadığı gibi, sermayeyi ödemek istemeyenlerin mallarının müsâdere edilmesini de devletten istedi. Maden eminlerinin faaliyetlerinin hepsi birlikte düşünüldüğünde çok geniş bir çevreyi ve ilişki ağını ortaya çıkarmaktadır. Bu ağın tam ortasında yer alan eminler görev yaptıkları bölgede Osmanlı Devleti'ni temsil ederlerdi ve bölgesel hâkimiyet kurmada imaj önemliydi. Bu durum atandıkları yerde saygı duyulmalarını ve aynı zamanda kudretlerinin artmasına katkı yapan payelerine de yansırı. Örneğin Abdulvehhab Efendi'ye böyle bir kaygı nedeniyle masraf-ı şehriyârî payesinin verilmesi istenmişti. Her ne kadar paye önemliyse de temsil ve idare kabiliyeti maden eminlerinin bölgede hâkimiyetlerini artırıcı bir etki yapmaktaydı. Bu suretle eski eminlerin alacaklarını toplayabilirler, maden üretimini artırmak için yatırım yapmada ya da malzemelerin tedarikinde çevrelerinden destek görebilirlerdi. Keban ve Ergani madenleri bölgesinde aşiretlerin kendi aralarında ya da askerî sınıftan olanlarla girdikleri mücadele/kavga ancak güçlü bir eminin altından kalkabileceği durumlara gelebilmekteydi. Bu bağlamda Yeğen Mehmed Efendi değerlendirildiğinde iş hayatında gösterdiği performansla kudretli bir emin olduğu anlaşılmaktadır. Ancak maden eminliği süresinde Darphâne-i Âmire'ye yüklü bir borcu birikmiş, bu borç mallarının müsâdere edilmesini gerektirmişti. Bu suretle hazırlanan muhallefât defterinde alacak, bakır hesabı ve maden emininin

özellikleri için bk. Taciser Onuk, *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998, s. 22-27; Çürük, "Çadır", s. 163.

kullandığı eşyalar ortaya çıkmıştır. Bu eşyalar gündelik hayatın kendisinde olamayacak kadar gösterişlidir. Yeğen Mehmed Efendi'nin ise bu eşyaları gösteriş nedeniyle elinde tutmadığı, devleti temsil ederken gücü yansıtmak için yararlandığı düşünülmektedir. Zira bu değerli eşyalardan bazılarının işaret ettiğine göre saray çok sayıda konuğu ağırlandırmaktadır. Ayrıca hem giyim eşyalarındaki değerli parçalar hem de atları ve silahlarıyla heybet içindedir. Öyle ki kaftanları ve kürklerinin yanı sıra gümüş ve yıldızlarla süslenmiş eyer takımları ile silahları çok sayıdadır. Özellikle eyer takımlarının bir kısmının yeni alıcısının Abdulvehhab Efendi olduğu bilindiğine göre gücü temsil eden eşyalar yeni emine devredilmiştir. Böylelikle maden emînlerinin atamalarında aranan “gösterişli” olma özelliği eminden emine aktarılmıştır. Sonuç olarak Yeğen Mehmed Efendi'nin, elindeki maden sermayesini kullanırken girişimci, saraydaki ihtişamla devleti temsil kabiliyeti yüksek, bir o kadar düzenli bir yönetici olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

1. Arşiv Kaynakları

- Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA);*
 Ali Emiri Sultan Abdülhamid I (AE.SABH.I.) 315/21192, 315/21169; 315/21177; 144/9711;
 343/23940.
 Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Muhallefat Halifeligi (D.BŞM. MHF.) 71/14; 69/60; 73/46;
 64/41.
 Bâb-ı Defterî Baş Muhasebe Muhallefat Kalemî Defterleri (D. BŞM. MHF.d.) 12892; 12894;
 12895.
 Cevdet Darphane (C.DRB.) 36/1763; 45/2238; 48/2389; 48/2394; 15/747; 23/1127; 42/2079;
 64/3156; 65/3238; 65/3277; 57/2812.
 Cevdet Maliye (C.ML.) 88/4027.
 Topkapı Sarayı Arşivi Evrakı (TS.MA.e.) 4/22; 803/43.

Diğer Kaynaklar

- Ağca Diker, Sevgi, *Osmanlı Saray Teşkilatında Has Oda*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2021.
 Alanoğlu, Murat, “18. Yüzyılda HayırsERVER Bir Osmanlı Veziri: Hâfız Mustafa Paşa'nın
 Elazığ ve Malatya Vakıfları”, *Vakıflar Dergisi*, 48, 2017, s. 123-135.
 Alanoğlu, Murat, “Arapgir Hâfiziye (İspanakçı) Medreseleri ve Kütüphânesi”, *Tarih ve
 Gelecek Dergisi*, 3/3, Aralık 2017, 27-45.
 Alanoğlu, Murat, *Erken Modern Dönem Osmanlı Taşrasında Farklılıkların Yönetimi-Palu
 Hükümeti (1515-1850)*, Sonçağ Akademi, Ankara 2022.
 Aslan, Ali, “Osmanlı İmparatorluğu Maden Teşkilatında Serbestiyet Sistemi II”, *Belgelerle
 Türk Tarihi Dergisi*, S. 47, 1989, s. 64-66.
 Atasoy, Nurhan, “Kaftan”, *TDVİA*, c. EK-1, Ankara 2020, s. 709-710.
 Aydemir, Hilal, *Harput ve Mamuretülaziz Vakfiyeleri Envanteri*, Yayımlanmamış Yüksek
 Lisans Tezi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
 Ankara 2019.
 Aydın-Erünsal, Bilgin-İsmail E., “Tereke Kayıtlarına Göre Osmanlı Medrese Talebelerinin
 Okuduğu Kitaplar (XVII-XX. Yüzyıllar), *Osmanlı Medreseleri Eğitim, Yönetim ve
 Finans*, ed. Fuat Aydın-Mahmut Zengin-Kübra Cevherli-Yunus Kaymaz, Mahya
 Yayıncılık, İstanbul 2019, s. 93-120.
 Barkan, Ömer Lütfi, “Edirne Askerî Kassamı'na Âit Tereke Defterleri (1545-1659)”,
Belgeler, III/5-6, 1966, s. 1-479.

- Başkurt, A. Çağrı, “Pâdişahlara Hediye Edilen Atlar ve Raht Takımları”, *Z Kültür Sanat Şehir Mevsimlik Tematik Dergi*, 2018/3, s. 294-299.
- Beşirli, Mehmet, “Tokat Bakır Kalhânesi’nde Tasfiye İşlemleri ve İstanbul’a Sevkiyat (1793-1840)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XIX/1, 2004, s. 9-39.
- Beydilli, Kemal, “Yûsuf Ziyâ Paşa”, *TDVİA*, c. 44, s. 34-37.
- Bilgin, Arif, “Osmanlı Kültüründe Şerbet”, *Toplumsal Tarih*, Mayıs 2020, s. 50-57.
- Bilgin, Sabit, *Osmanlı Döneminde (1725-1920) Keban Madeni Eminleri ve Keban Kaymakamları*, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, İstanbul 2014.
- Bozkurt, Fatih, “Osmanlı Dönemi Tereke Defterleri ve Tereke Çalışmaları”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 11/22, 2013, s. 193-229.
- Bozkurt, Nebi, “Kavuk”, *TDVİA*, c. 25, Ankara 2022, s. 71-72.
- Bölükbaşı, Ömerül Faruk, *XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Darphâne-i Âmire*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2013.
- Cezar, Yavuz, “Bir Âyanın Muhallefâtı: Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-oğlu Hüseyin (Müsadere Olayı ve Terekenin İncelenmesi)”, *Belleten*, XLI/161, 1977, s. 41-78.
- Çağatay, Neşet, “Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 2/1, Ankara 1943, s. 117-126.
- Çakar, Enver, “19. Yüzyılda Keban: Demografik Yapı ve Meslekler”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, 6/11, 2019, s. 1-31.
- Çelik, Kürşat, “Hafız Mustafa Paşa Vakfiyesi”, *Turkish Studies*, 9/4, 2014, s. 1261-1272.
- Çelik, Kürşat, “Harputlu Bir Âyan: Çötelizâde Hacı Mehmed Efendi”, *Fırat Üniversitesi Harput Araştırmaları Dergisi (FÜHAD)*, 7/14, 2020, s. 95-110.
- Çürük, Cenap, “Çadır”, *TDVİA*, c. 8, İstanbul 1993, s. 162-164.
- Dingeç, Emine, “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Saray Atlarının Binit Takımları”, *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 12, S. 20, 2011/1, s. 1-20.
- Dingeç, Emine, “Osmanlı Hazinelelerinden Bir Fon: Raht Hazinesi”, *İkinci İktisat Tarihi Kongresi Bildirileri- 1*, 24-25 Haziran 2010 Elazığ, ed. Mustafa Öztürk-Ahmet Aksın, Elazığ 2013, s. 213-230.
- Dingeç, Emine, *Osmanlı Sarayında At*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, İstanbul 2020.
- Dohsson, M., *XVIII. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Adetler*, çev. Zehran Yüksel, Tercüman 1001 Temel Eser 3, 1980.
- Ekinci, Cansu, *Osmanlı Sarayında ve Osmanlı Ümerası Arasında Altın ve Mücevher Kullanımı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli 2019.

- Ertuğ, Zeynep Tarım, “Saray”, *TDVİA*, c. 36, İstanbul 2009, s. 117-121.
- Fındık, Ebru Fatma, “Ay Işığında Tütün Seremonisi-Osmanlı Kırsalında Tütün Kullanımının Kanıtları: Aziz Nikolaos Kilisesi Kazıları Lüle ve Nargile Buluntuları”, *CEDRUS*, c. IV, 2016, s. 373-392.
- Gedük, Serkan, “Osmanlı Saray Kültüründe Buhur ve Gülsuyu Geleneği”, *Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık-6*, İstanbul 2013, s. 124-141.
- Genç, Mehmet, “17.-19. Yüzyıllarda Sanayi ve Ticaret Merkezi Olarak Tokat”, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2009, s. 266-293.
- Genç, Mehmet, “Mukataa”, *TDVİA*, c. 31, Ankara 2020, s. 129-132.
- Gökpinar, Bekir, “Şam Valisi Vezir Topal Yusuf Paşa'nın Muhallefâtı (1716)”, *SDÜ. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 56, 2022, s. 130-150.
- Görünür-Ögel, Lale-Semra, “Osmanlı Kaftanları ile Entarilerinin Farkları ve Kullanışları”, *İTÜ Dergisi/b, Sosyal Bilimler*, 3/1, 2006, s. 59-68.
- Gürhan-Gürhan, Veysel-Nazife, *Osmanlı Taşrasında Zengin Sınıf-Diyarbakirli Zenginler (1750-1800)*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2018.
- Gürsoy, Muhammed Emin; “18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Bürokrasisinde Görev Yapmış Bazı Emin Ağaların Muhallefatları Üzerinden Bir Değerlendirme”, *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (İSMUS)*, IV/2, 2019, s. 23-48.
- Güven, Melek Sarı, “Osmanlı Devleti'nde Madenler, Madencilik ve Madenlerin İşletilmesi” Konularında Yayınlanmış Türkçe Çalışmalar Bibliyografyası (1931-2019)”, *Tarihin Peşinde-Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 21, 2019, s. 341-360.
- <http://www.lugatim.com/s/%C5%9Firmahi>. Erişim tarihi: 01.11.2022.
- Işın, Priscilla Mary, *Osmanlı Mutfak İmparatorluğu*, Kitap Yayınevi, İstanbul 2014.
- İnalçık, Halil, “15. Asır Türkiye İktisadî ve İçtima'î Tarihi Kaynakları”, *İktisat Fakültesi Mecmuası*, 15, 1954, s. 51-75.
- İpşirli Argıt, Betül, “Osmanlı İstanbul'unda Giyim Kuşam”, *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi-Toplum*, c. IV, ed. Arif Bilgin, İstanbul 2015, s. 230-246.
- İpşirli, Mehmet, “Hâcegân”, *TDVİA*, c. 14, İstanbul 1996, s. 430-431.
- Kallek, Cengiz, “Batman”, *TDVİA*, c. 5, İstanbul 1992, s. 199-200.
- Kallek, Cengiz, “Fetâvâ-yı Ali Efendi”, *TDVİA*, c. 12, İstanbul 1995, s. 438.
- Kançal-Ferrari, Nicole, “Türk-Osmanlı Saray Literatürü (12.-20. Yüzyıl)”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 7/13, 2009, s. 205-240.
- Karaca, Filiz, “Hil'at”, *TDVİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 25-27.

- Kılıç, Orhan, “Yurtluk-Ocaklık ve Hükümet Sancaklar Üzerine Bazı Tespitler”, *OTAM*, 10/10, Yıl: 1999, s. 119-137.
- Koçu, Reşat Ekrem, *Türk Giyim Kuşam ve Süslenme Sözlüğü*, Doğan Kitap, İstanbul 2015.
- Kul, Eyüp, “1703 Tarihli Bir Rapora Göre Kratova, Köstendil, Üsküp, Trepçe ve Jejene Madenlerinin Islahı”, *Bellekten*, 80/288, 2016, s. 395-410.
- Kul, Eyüp, *Alacahisar, Köstendil, Üsküp ve Vulçitrın Sancaklarında Madencilik (Üsküp Nezareti, Lonik Kuyucuları ve Lonik Bedeli)*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2019.
- Kuzucu, Kemalettin, “Çay”, *TDVİA*, c. EK-1, Ankara 2020, s. 285-287.
- Kuzucu, Kemalettin, *Bin Yılın Çayı-Osmanlı'da Çay ve Çayhane Kültürü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2012.
- Mehmet Şeker, “Hil'at”, *TDVİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 22-25.
- Murphey, Rhoads, “Mineral Exploitation in the Ottoman Empire”, *The Encyclopaedia of İslam*, vol: 5, Leiden 1986, s. 973-985.
- Neumann, Christoph K., “Birey Olmanın Alameti Olarak Tüketim Kalıpları: 18. Yüzyıl Osmanlı Meta Evreninden Örnek Vakalar”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, 8/248, 2009, s. 7-47.
- Onuk, Taciser, *Osmanlı Çadır Sanatı (XVII-XIX. yüzyıl)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1998.
- Öcal, Yaşar, “Çaparzade (Çapanoğlu) Süleyman Bey'in İdaresindeki Maden İşletmeleri”, *I. Uluslararası Bozok Sempozyumu Bildiri Kitabı*, c. I, 05-07 Mayıs 2016, ed. Kadir Özköse, Bozok Üniversite Yayınları, Yozgat 2016, s. 374-391.
- Öğün, Tuncay, “Müsâdere”, *TDVİA*, c. 32, İstanbul 2006, s. 67-68.
- Özcan, Tahsin, “Muhallefât”, *TDVİA*, c. 30, Ankara 2020, s. 405-406.
- Özdemir, Fatih, *17. Yüzyılda Osmanlı Devletinde İstabl-ı Âmire (Has Ahûr) Teşkilatı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2021.
- Özenç, Ali, *18. Yüzyıl Diyarbekir Şer'iyye Sicillerine Göre Din, Gelenek ve Törelerin Kavşığında Osmanlı Âmid Ailesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2016.
- Özkaya- Akyıldız, Yücel-Ali, “Muhassıl”, *TDVİA*, c. 31, Ankara 2020, s. 18-20.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c. I, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993.
- Reindl-Kiel, Hedda, “Osmanlı Yöneticileri, Lüks Tüketimi ve Hediyeleşme”, *İSAM Konuşmaları*, haz. Seyfi Kenan, İstanbul 2013, s. 137-151.

- Sabev, Orlin, "Balkanlarda Osmanlı Kitapçılığı: 18. Yüzyılda Bir Sahafın Kitapları", *XV. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. IV, III. Kısım, Osmanlı Tarihi-C, 11-15 Eylül 2006, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2010, s. 1809-1855.
- Sahillioğlu, Halil, "Emîn", *TDVİA*, c. 11, İstanbul 1995, s. 111-112.
- Sahillioğlu, Halil, "Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketinin Yeri (1300-1750)", *Ortadođu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar Özel Sayısı*, 1978, s. 1-37.
- Saka, Erdem, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bakır Madenleri (1453-1789)", *Journal of Universal History Studies (JUHIS)*, 2/2, 2019, s. 223-238.
- Saka, Erdem, *Sultanın Silahları 1520-1566*, Kitap Yurdu Doğrudan Yayıncılık, İstanbul 2022.
- Sansar, Neslihan, *Yusuf Ziya Paşa (Siyasi ve Askeri Faaliyetleri)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adıyaman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adıyaman 2019.
- Şafakcı, Hamit, *Bozkır'da Madencilik (1776-1839)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.
- Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Enderun Kitapevi, İstanbul 1989.
- Taş-Erdoğan, Ela-Aslıhan, "Osmanlı Minyatürlerinde Sefer Vasıtaları (16.-18. Yüzyıllar)", *Art-Sanat*, 16, 2021, s. 529-555.
- Telci, Cahit, "Osmanlı Devletinde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXII/2, 2007, s. 145-166.
- Tızlak, Fahrettin, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1775-1850)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1997.
- Tızlak, Fahrettin, "Ma'adin-i Hümayun Emanetinin Osmanlı İdarî Düzenindeki Yeri (1775-1867)", *XII. Türk Tarih Kongresi (Ayrı Basım)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 925-939.
- Tızlak, Fahrettin, "XVIII. Yüzyıl Sonu ile XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Çevresinde Madencilik Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Geçmişten Geleceğe Harput Sempozyumu*, c. 1, 23-25 Mayıs 2013, Elazığ 2013, s. 349-365.
- Tızlak, Fahrettin, "XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Palu'da Madencilik Faaliyetleri", *Fırat Üniversitesi Harput Uygulama ve Araştırma Merkezi Uluslararası Palu Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, c. II, 11-13 Ekim 2018 Elazığ, s. 69-88.
- Tomar, Cengiz, "Müsâdere", *TDVİA*, C. 32, İstanbul 2006, s. 65-67.
- Tüzen, Adnan, "Gümüşhane Maden Emîni Sadullah Efendi'nin Vakıfları", *Vakıflar Dergisi*, 49, 2018, s. 85-111.

- Ünal, Mehmet Ali, “Osmanlı İmparatorluğunda Müsadere”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 49, 1987, s. 95-111.
- Ünal, Mehmet Ali, “XVI. Yüzyılda Palu Hükümeti”, *XI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, c. III, 5-9 Eylül 1990, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1994, s.1071-1096.
- Yıldırım, Mehmet, “Yusuf Ziya Paşa'nın Tuzağına Düşen Şeyh Hasanlu Aşiretinden Kesilen Altmış Baş”, *Munzur Dersim Etnografya Dergisi*, S. 40, 2016, https://www.academia.edu/21957825/Yusuf_Ziya_Pa%C5%9Fan%C4%B1n_Tuz_a%C4%9F%C4%B1na_D%C3%BC%C5%9Fen_%C5%9Eeyh_Hasanlu_A%C5%9Firetinden_Kesilen_Altm%C4%B1%C5%9F_Ba%C5%9F.
- Yıldırım, Selda, *Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Yaptırmış Olduğu Eserler*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ 2018.
- Yıldırım-Aytaç Selda-İsmail, “Yusuf Ziya Paşa'nın Hayatı ve Keban'da Yaptırdığı Konak Hamamı”, *Vakıflar Dergisi*, 55, 2021, s. 157-170.
- Yüksel, Hasan, *Osmanlı Döneminde Keban-Ergani Madenleri-1776-1794 Tarihli Maden Emîni Defteri*, Dilek Matbaası, Sivas 1997.